

UDK: 617:929 Стојановић В.
617-089:355(497.11)(091)

ОТРГУНУТО ОД ЗАБОРАВА

ПРОФ. ДР ВОЈИСЛАВ К. СТОЈАНОВИЋ

ВЕЛИКАН СРПСКЕ ХИРУРГИЈЕ МЕЂУНАРОДНОГ УГЛЕДА,
ХИРУРГ У ПРОКУПЉУ, УВЕК СЕ РАДО ВРАЋАО ТОПЛИЦИ

Славица Поповић Филиповић

ДР ВОЈИСЛАВ К. СТОЈАНОВИЋ (1906–1991), српски лекар, професор универзитета, санитетски пуковник, кардиохирург и васкуларни хирург.

У историји ратне хирургије, југословенске и српске кардиохирургије и васкуларне хирургије, допринос др Војислава К. Стојановића, оснивача и управника Друге хируршке клинике у Београду, заузима врло важно место. Својим делима постао је симбол југословенске кардиохирургије и васкуларне хирургије, познат и признат не само на нашим просторима већ и далеко изван њених граница.

У судбоносним годинама пре избијања Другог светског рата био је лекар и једини хирург у Бановинској болници у Прокупљу и целој Топлици. У току рата дао је велики допринос као ратни хирург у Топлици и Јабланици. Колико су ратне године оставиле дубок печат у његовој лекарској каријери доказује и посветом *Ратне хирургије: Палим друговима борбене Топлице и Јабланице за слободу земље и узвишене циљеве човечанства*.¹

¹ В. К. Стојановић, *Ратна хирургија*, Научна књига, Београд, 1964.

У послератном периоду, упркос великог ангажовања хирурга у Београду, увек је налазио времена да посети Топлицу. Остала је у сећању његова подршка Подружници Српског лекарског друштва у Прокупљу и присуство на Јунским сусретима лекара Топлице. Срдачно и срцем се одазивао и помагао колегама у развоју топличке хирургије, а пацијенте из Топлице радо примао у Београду.

У Народном музеју Топлице у Прокупљу експонати, посвећени доктору Стојановићу, сведоче да је у вароши радио и живео великан српске медицине и хирургије. Једна улица у Београду на Савском Венцу, а друга у Куршумлији носе име др Војислава К. Стојановића.

Као човек и научник одликовао се необичном скромношћу, што је често особина великих људи. Сјај достигнућа, која је за собом оставио српској кардиохирургији и васкуларној хирургији, урезане су дубоко у српско научно наслеђе. У својству професора бројних генерација студената био је узор будућим хирурзима, добитних великих српских и југословенских одликовања, у свету ованчан престижним признањима и почастима. У Србији није добио споменик, нити нека клиника носи његово име. Овим заборавом дели судбину великог броја српских научника, **али је заиста заслужно добио споменик у нашим срцима.**

Дужним поштовањем и сећањем желимо да млађим генерацијама здравствене струке приближимо значајно место проф. др Војислава К. Стојановића у стаблу српске хирургије, на чијим гранама расту они - будући хирурзи. У исто време овим редовима, покушавамо да пратимо његове трагове у Топлици, којој се увек радо враћао.

Породица, школовање и службовање

Војислав Воја Стојановић рођен је 12. новембра 1906. године у Нишу. Био је најстарији од десеторо деце, од мајке Зорке (девојачко Вучковић) и оца Косте Стојановића. У родном граду завршио је Основну школу „Учитељ Таса“, школу основану после ослобођења од Турака. Похађао је нишку Гимназију „Стеван Сремац“, која је понела име чувеног српског писца и професора. Студирао је и дипломирао на Медицинском факултету у Београду 1929. године. У току студија асистирао је на предмету анатомија, а касније био и лекарски помоћник.

Био је четврта генерација Медицинског факултета у Београду, на коме се градио свет српске медицине и науке. Професори Војислава К. Стојановића и његове генерације били су: др Л. Ненадовић, професор гинекологије, др Ђ. Нешић, офталмологије, др Љ. Вуловић, кожне и венеричне болести, др М. Миловановић, судске медицине, др Ђ. Протић, хигијене, др М. Богдановић, гинекологије и акушерства, др Амброзић, педијатрије, др Љ. Вуловић, оториноларингологије, др Л. Ненадовић, балнеологије и физикалне терапије, др К. Тодоровић, инфективне болести, др А. Радосављевић, обољења респираторних органа, др Ђ. Јовановић, опште патологије и патолошке анатомије, др Д. Антић, патологије и терапије абдоминалних болести, др А. Игњатовски, патологије и терапије унутрашњих болести, др Миливоје Костић, опште и специјалне хирургије, др Ч. Ђурђевић, ратне хирургије, др А. Холсте, фармакологије, др Р. Станковић, интерне медицине, др Михаило Петровић, хируршке пропедевтике, др Т. Симић, бактериологије, др Р. Станковић, интерне пропедевтике, др А. Костић, хистологије, др Рихард Буријан, физиологије, др Нико Миљанић, анатомије, др М. Лозанић, органске хемије, др М. Поповић, физике и др М. Ђорђевић, биологије.

Посебна интересовања и наклоност према хирургији још у току студија великим делом подстакли су др Миливоје Костић, професор опште и специјалне хирургије, др Чедомир Ђурђевић, професор ратне хирургије и др Михаило Петровић, професор хируршке пропедевтике.

Војислав К. Стојановић, студент Медицинског факултета у Београду

Његов посебан узор био је др Михаило Петровић (1863-1934), први српски хирург, санитарски бригадни генерал, оснивач хирургије у Нишу у Моравској сталној војној болници и Окружној болници, у Првом светском рату шеф хирургије Прве пољске хируршке болнице у Драгоманцима на Солунском фронту, хирург Војне болнице у Београду, родоначелник српске ратне хирургије.

У знак искреног дивљења, захвалности и оданости, др Воја Стојановић је његову слику држао на зиду свог кабинета, а о његовом доприносу српској хирургији осврће се у својој *Ратној хирургији*. По налогу у тестаменту др Михаило Петровић је своје срце завештао српској медицини, које је након кремације узидано у зид сале хируршког одељења Главне војне болнице, старог ВМА.

Пратећи аманет свог учитеља, др Стојановић је своје срце даривао многим, којима је операцијом на срцу продужио живот.

Војислав К. Стојановић промовисан је у доктора медицине 30. марта 1930.

Као војни лекар почео је специјализацију из хирургије, али у исто време вршио дужност секундарног лекара. По завршеној специјализацији у Скопљу, постављен је за шефа Хируршког одељења Косовске сталне војне болнице. Септембра 1938. године долази у Прокупље, где преузима дужност лекара-хирурга и шефа Хируршког одељења Бановинске болнице.

У Другом светском рату као лекар учествовао је у НОБ-у од 1941. до 1945. године. У току рата био је једини лекар и хирург Топличког одреда, оснивач пољских болница на Јастребцу и Јабланици. У немогућим условима указивао је медицинску помоћ са оскудним санитетским материјалом, без основног завоја и гипса, повезивао рањене руке и ноге даскама и обичним канапима. Упркос тешким и немогућим ратним временима, пожртвовано је обављао дужност главног хирурга Главног штаба НОБ-а и ПОЈ-а за Србију.

После Другог светског рата постављен је за управника Главне војне болнице у Београду. Истовремено, руководио је хируршком службом на Сремском фронту. Од 1948. године постаје главни хирург ЈНА. Септембра 1949, по демобилизацији, у чину резервног санитетског пуковника изабран је за управника Четврте хируршке клинике у Београду. Био је оснивач Друге хируршке клинике у Београду и њен вишегодишњи управник.

Његов посебан допринос у области хирургије је успешна експериментална примена локалне хипотермије у хирургији отвореног срца, која ће се касније проширити по свету као рутинска метода. Увео је сопствени поступак за комисуротомију код митралних стеноза изумом инструмента, познатим као „жичани валвулотом”. Дао је оригиналне концепције и успешну клиничку примену у хируршком лечењу урођених стеноза плућне артерије, операцијом на „сувом срцу у нормотермији”.

На Медицинском факултету у Београду изабран је за доцента 1946. године, ванредног професора 1950, редовног професора 1955. и шефа Катедре хирургије Медицинског факултета 1956. године. Др Стојановић је био оснивач Друге хируршке клинике у Београду и њен управник све до одласка у пензију децембра 1977. године. Овоземаљски живот овог јединственог лекара-хирурга, који је српску хирургију и српску медицину виноу у научни свет далеко изван границе Србије и Југославије завршио се 18. јануара 1991. године. Сахрањен је и почива у Алеји заслужних грађана на београдском Новом гробљу.²

У браку са Јелицом Стојановић, девојачко Стојанчић, добио је ћерку Оливеру, која је следила очеве стопе лекара. Студирала је и дипломирала на Медицинском факултету у Београду. Као инфектолог цели радни век провела је на Клиници за инфективне болести „Др Коста Тодоровић” у Београду. Радила је на одељењу осипних грозница код деце, па тако је 1983. одбранила и докторску дисертацију под насловом: „Компаративна клиничко радиолошка студија пнеумопатија у току морбила изазваних разним етиолошким факторима, као и утицај средине на учесталост, еволуцију и крајњи исход болести”. Клиничко искуство крунисала је у настави као професор Инфективне медицине на Медицинском факултету у Београду.

Оливера Стојановић била је удата за Михаила Шестерикова, такође лекара. Др Шестериков је радни век завршио на Клиници за Онкологију и радиологију у Пастеровој улици у Београду. Бавио се увођењем компјутерских историја болести са дијагностиком (дечија кардиологија, др Божиновић, сколиозе кичме др Клисић и последњих 15 година посветио се онколошким историјама болести). Био је један од пионира у области медицинске артефицијалне интелигенције.

² С. Поповић-Филиповић, „Др Војислав К. Стојановић”, *Чувари народног здравља у Нишу у рату и миру (1878–1941)*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2023, стр. 195–196.

Војислав и Јелица Стојановић на венчању у Београду 1938.

Супруга Јелица и ћерка Оливера

Др Војислав К. Стојановић, једини хирург у Прокупљу и Топлици

Традиција српског народа XIX века у Топличком округу, позната је и по научном наслеђу у медицини, које се поноси деловањем прве Привремене војне болнице (1878), потом формирањем прве цивилне Окружне болнице (1881). Окружна болница се усељава у своју нову зграду, намењену болничким потребама 1928. године. Десенију касније, тачније септембра 1938, из Косовске сталне војне болнице у Прокупље стиже др Војислав К. Стојановић, хирург.

Исте године буде постављен за шефа Хируршког одељења Бановинске болнице у Прокупљу. Др Стојановић - млад хирург, са 32 године, прави малтене пионирске кораке на месту хирурга и шефа Хируршког одељења, које је било у повоју. Дужност хирурга у малој окружној болници, централној здравственој установи велике територије Топличког округа, није обећавала много, али је пружала веру и наду.

Пионирске кораке у развоју прокупачке хирургије обележила су имена тројице хирурга: др Драгослав Вишек, др Витомир Говедаревић и др Војислав Стојановић. Др Драгослав С. Вишек (1896-1941), кога сматрају родоначеником прокупачке хирургије, био је прашки ђак, а француски специјалиста. Др Витомир Говедаревић (1895-1959), лекар француске школе, усавршавао је гинекологију у Лиону, потом специјализирао хирургију код Лериша, чувеног француског професора.

Насупрот двојци француских специјалиста, др Војислав Стојановић је дипломирао и специјализирао у домовини, па се може рећи да је по образовању био прави српски лекар и хирург.

Хируршко искуство претходника оставља пуно простора др Стојановићу, који почиње своје ватрено крштење у лекарској каријери, праћено и личном породичном причом. У исто време у малој топличкој вароши почиње брачни живот доктора Воје и супруге Јелице. У Прокупљу су добили ћерку Оливеру, која се родила 1. априла 1939. године.

У Бановинској болници у неусловној операционој сали, са скромном хируршком опремом и у недостатку адекватних инструмената, обавио је прву ресекцију желуца због улкуса, хелецистектомију и операцију струме.³ Немаштина подстиче његову импровизацију, не само у предратним годинама у прокупачкој болници, већ се наставља у току рата у Топлици и Јабланици.

Можда га сва та искуства подстичу да се касније, поред хируршког рада, ближе посвети и хируршким инструментима. Отуда и његова лична иновација у конструисању *жичаног валвулотома* за успешно извођење комисуротомија код тешких калцифицираних митралних стеноза. Након успешне примене код више од 250 оперисаних пацијената, лиценциран валвулотом прихвата фирма „Урлих“ у Западној Немачкој и производи га под именом „Комисуротом по проф. Стојановићу“.⁴

Прокупачка окружна Бановинска болница била је лоцирана у Гарићу, тада насеље на рубу вароши. Болница је радила у новој наменској згради, отвореној неких десет година пре доласка др Стојановића, који ће бити једини хирург не само у Прокупљу, већ и целој Топлици. У свом саставу имала је: интерно и хируршко одељење, гинеколошко одељење и породилиште, инфективно одељење, пријемно одељење, амбуланту, кухињу, магацин санитарске опреме и хране и друге помоћне зграде.

Поред др Стојановића у Прокупљу су радили: др Слободан Гавриловић, управник болнице, лекари др Александар С. Стојановић, др Миладин Ђуровић, срески лекар, три медикара - лекарски помоћници, Мирослав К. Мађејка, економ болнице, Јоко Радовић, апотекарски помоћник, Радољуб Миленковић, архивски чиновник, болничари: Војислав Јовановић, Стана Недељковић, Богосав Милићевић, Раденко Јовић, Божидар Ристић, Златко Секованић, Босилка Петровић, Мирослав Стојановић, монтер и Никола Цекић, служитељ.

У бројним обавезама, др Стојановић је заједно са среским лекаром наизменично вршио дужности санитарског референта Среза прокупачког и био члан комисије за преглед новоподигнутих зграда у Прокупљу.⁵ Био је покретач многих хуманитарних акција, ширио човекољубље и здравствену просвећеност у деловању Друштва Црвеног крста. У неколико наврата држао је течејаве члановима Црвеног крста у Прокупљу, што доказује и фотографија из новембра 1939. године.

³ М. Рајковић, „Развој хирургије у Прокупљу“, у: Радоје Чоловић, *Хроника хирургије у Србији*, Просвета, Београд, 2002, стр. 404–407.

⁴ Р. Б. Чоловић, *Хроника хирургије Србије*, Просвета, Београд, 2002, стр. 132.

⁵ Решење од 12.1.1939. у Прокупљу, Заменик Бана Моравске бановине у Прокупљу, акт бр 697/38.

Др Воја Стојановић одржао је курс члановима Црвеног крста у Прокупљу новембра 1939.

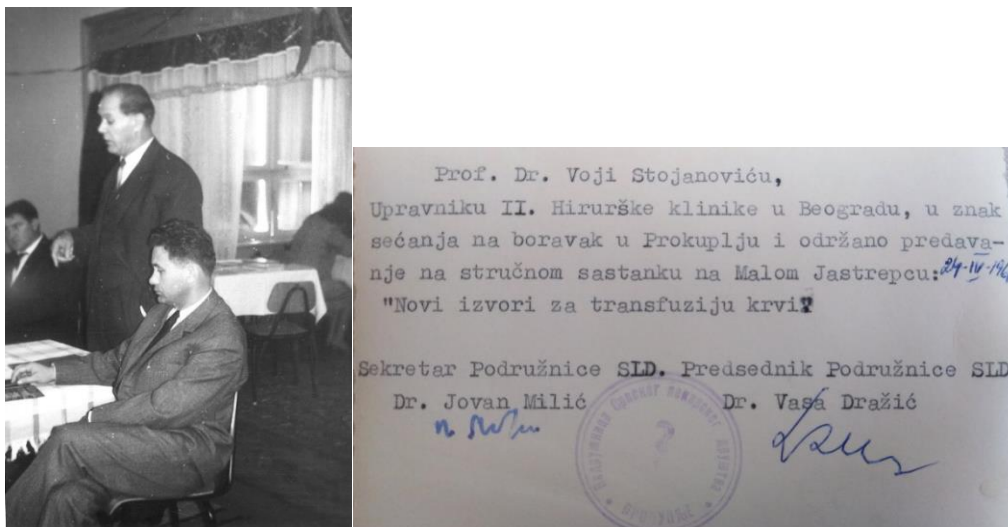
Др Воја Стојановић, са члановима Црвеног крста у Прокупљу новембра 1939.

Упркос напорном раду у миру и драматичним догађајима у рату, у Прокупљу су се створила многа пријатељства, која остају у успоменама.

Др Стојановић је са породицом живео у двоспратној кући, у власништву Јове Бојације. Лекарска ординација је била смештена у приземљу, док су приватне просторије биле на спрату. Кућа, која је гледала на главни парк са спомеником страдалим Топличанима 1917, била је у близини пијаце (која је тада била на главном тргу), имала је балкон са погледом на Хисар.

*

Допринос др Војислава Стојановића као ратног хирурга описан је у посебном поглављу, а овом приликом нешто више о његовим посетама Прокупљу и Топлици у послератном периоду. Поред стручне помоћи у деловању Подружнице СЛД, подржао је *Јунске сусрете лекара Топлице*. Учествовао на стручном састанку 24. априла 1966. на Малом Јастрепцу и том приликом одржао предавање: *Нови извори за трансфузију крви*.

Др Воја Стојановић са др Васом Дражићем на 6. Јунским сусретима лекара Топлице на Малом Јастребцу, 24. априла 1966. у организацији СЛД Прокупље

Претходног дана 23. априла 1966. у Прокупљу присуствовао је откривању рестаурираног споменика др Алексе Савића, који почива на Хисару. Заједно са колегом хирургом др Васом Дражићем, председником, др Јованом Милићем, секретаром Подружнице СЛД, проф. др Јулком Поповић Савић и осталим високим званицама из Топличког и Нишавског округа, одаје пошту др Савићу, великом топличком лекару и хуманисти.

Доласком у Житни Поток даје подршку др Миши (Миодрагу) Илићу у отварању Стационара при Дому здравља 28. новембра 1974. године.

У знак посебне почаст, 1980. године позван је у Кушумлију да пресече траку на отварању специјалистичке службе у Дому здравља, тада под управом др Страшка Милисављевића, стоматолога.

Др Воја Стојановић у друштву проф. др Јулке Поповић Савић, потомка др Алексе Савића, и осталим високим званицама 1966. одаје пошту великом лекару и хуманисти, који почива на Хисару

Вишегодишње искуство хирурга Друге хируршке клинике, члана и председника Хируршке секције СЛД, преноси колегама на стручним састанцима широм Србије и Југославије. Хируршка секција СЛД, у сарадњи са Подружницом СЛД у Прокупљу, одржала је стручни састанак у Прокупљу 18-19. априла 1970. На састанку проф. др Војислав Стојановић излаже рад са темом: *О неким питањима у хируршкој терапији митралних стента*.

Одлуком Савета Медицинског факултета у Београду од 17. фебруара 1947. године решено је да се формира Клиника за ратну хирургију, која је истовремено постала наставна база факултета.

Клиника за ратну хирургију постаје Друга хируршка клиника, а управа је поверена др Војиславу К. Стојановићу, санитарском пуковнику, тада хирург Главне војне болнице у Београду. По преузимању ове дужности, Друга хируршка клиника постаје његов други дом, за који се борио годинама, све до одласка у пензију 1977. године.

Клиника је збринула велики број пацијената, била центар усавршавања бројних младих хирурга и окупљања познатих хирурга из земље и иностранства. Друга хируршка клиника је каснијом реорганизацијом постала Институт за кардиоваскуларне болести Клиничког центра Србије.⁶

Др Војислав Стојановић, резервни санитарски капетан I класе са колегама 1940.

Доктор Војислав К. Стојановић био је уважен професор - учитељ бројних генерација студената, а личним примером пожртвованог хирурга и хуманисте постао просветитељ великог броја будућих хирурга.

⁶ В. Арсов, „Институт за кардиоваскуларне болести Клиничког центра Србије (Бивша II хируршка клиника)”, из Радоје Чоловић: *Хроника хирургије у Србији*, Просвета, Београд, 2002, стр. 124-140.

Доктор Војислав К. Стојановић, ратни хирург у Топлици

Упркос протоку времена име проф. др Војислава К. Стојановића, српског хирурга, санитетског пуковника, међународно признатог стручњака неизоставно је присутно у историји Четврте и Друге хируршке клинике у Београду. Колико је разноврсних дијагноза, толико је и разноврсних операција и људских судбина. **Спасити живот човеку – то је највећа награда за хирурга.** Ово су биле речи професора Воје Стојановића, тада управника Четврте хируршке клинике у Београду, а хирурга у Топлици у Другом светском рату.

Др Војислав К. Стојановић као ратни хирург у Топлици

Са пацијентом кога је оперисао 1941. године професор Стојановић, некадашњи партизански хирург и организатор многих болница, сусрео се поново, овде на клиници. Партизан „Маџа”, како су га звали, није заборавио свог лекара, који га је онда, у првим данима борбе, под кишом куршума, поново вратио у живот, вратио га његовом одреду. Маџа није био једини партизан коме је указана хируршка помоћ. Борба је тек почињала и распламсавала се. Партизанском хирургу – тада једином у Србији, предстојао је напоран даноноћни рад. Још пре формирања Топличког одреда др Стојановић је припремао санитетски материјал, инструменте, обучавао кадрове.

Ни непријатељске офанзиве, ни степен снежних ноћи нису били препрека да свуда стигне рањеним борцима, да их превиде, оперише, спасе. И не само то. Стизао је да помогне и народу Топлице и других крајева, сузбијао епидемије тифуса (као ону у селу Доње Коњувце).

Били су то дани великих напора: каткада по 50 часова без сна и хране, над импровизованим операционим столом под храстом, буквом, у колиби, сеоској кућици, а често и без таквог стола – на тезги, пању, на земљи: по 50 и више часова.

Над тешким рањеницима, без потребних инструмената, много пута и без икаквих, без довољно завоја и лекова, али са великом вером и смелошћу лекара – борца.

На Јабланици је др Стојановић формирао централну болницу и још неколико мањих у околини. Ни ту нису изостали курсеви и организовање санитетске службе по јединицама. Фронт га је водио с Јабланице на врхове Суве Планине, затим на Сврљишке Планине, па онда – у Крагујевац, Чачак, Београд, на Сремски фронт. Операција за операцијом све до ослобођења.⁷

⁷ „На Четвртој хируршкој клиници – За живот радног човека”, *Борба*, 03.12.1950, стр. 2.

Увек се радо враћао Топлици

Др Војислав Воја Стојановић, лекар у Топлици за време Другог Светског рата

Др Војислав Стојановић у посети Музеју Топлице у Прокупљу 1974.

Др Војислав Стојановић записује своје утиске у Музеју Топлице 1974.

Др Војислав Стојановић, Хируршка секција СЛД у Прокупљу 1970.

Prof. Dr. Voji Stojanoviću,
Upravniku **II.** Hirurške klinike u Beogradu, u
znak sećanja na otkrivanje restaurisanog spomenika
pok. Dr. Aleksi Saviću na Hisaru u Prokuplju, dana
23 aprila 1966 god.

sekretar Podružnice SLD. Predsednik Podružnice SLD.

Dr. Jovan Milić

Dr. Vasa Dražić

Др Војислав Стојановић у посети Прокупљу поводом обнове споменика др Алекси Савићу
23. априла 1966. на полеђини фотографије - посвета др Васе Дражића

Проф. Мајкл де Беки и проф. др Војислав Стојановић Операција срца у Београду, коју је гледала цела Европа

„Хирург, кардиолог Мајкл де Беки, професор Универзитета у Хјустону, један од најпозантијих светских оператора срца, позивом проф. др Стојановића дошао је у Београд 1967. године. Професор Мајкл де Беки је на Другој хируршкој клиници обавио више компликованих операција срца, које иначе нису извођене код нас раније. Професор Војислав Стојановић, познати југословенски хирург и начелник Друге хируршке клинике, већ више година је успешно изводио компликоване операције на срцу.

Проф. Де Беки боравио је у Београду са својом екипом од десет чланова – лекара, медицинских сестара и техничара. Операције су укључиле десетак пацијената са оштећеним срчаним залисцима. Избор пацијената извршен је претходно по најстрожим медицинским критеријумима и они су били припремљени за операцију. Ток операције, приказан на телевизији, пратило је преко 100 специјалиста за хирургију срца из Југославије, Аустрије, Немачке, Италије, Мађарске, Бугарске и других европских земаља.

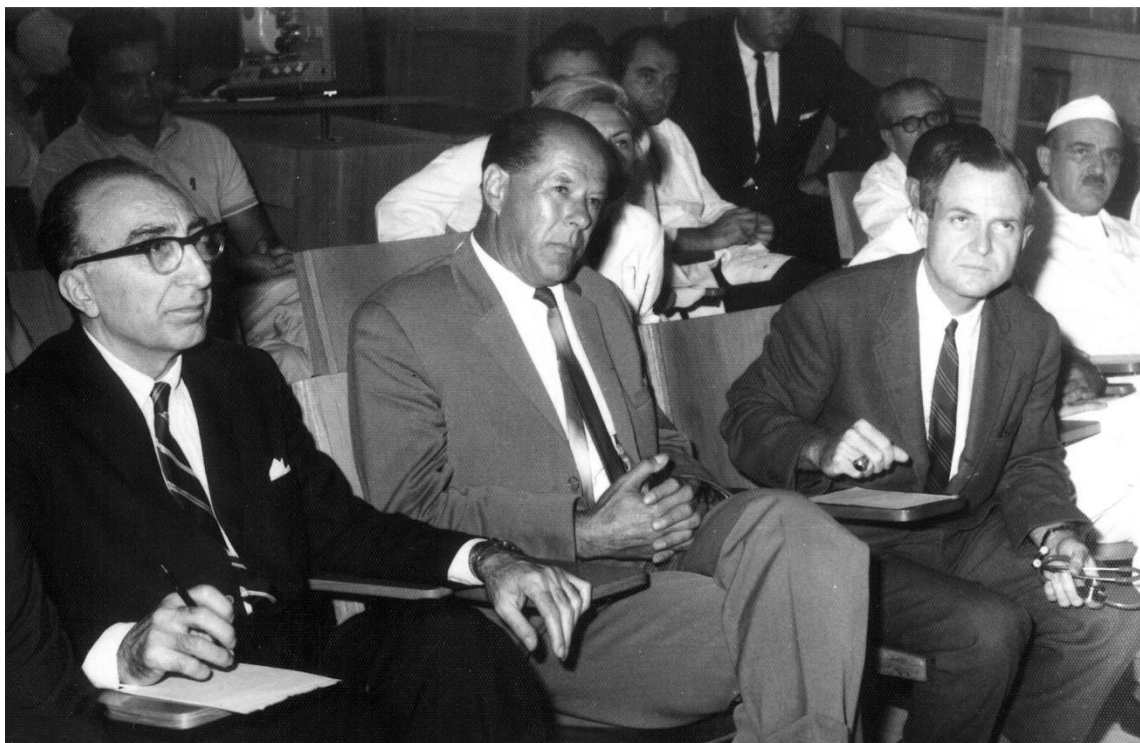
Била је то својеврсна демонстрација врхунских медицинских достигнућа у светској коронарној хирургији. Београд, тих дана у жижи светских медија, постао је центар, одакле се преносило хируршко знање и вештина великом броју лекара у многим европским хируршким клиникама.

Вишегодишњим залагањем проф. Стојановића, Друга хируршка клиника била је кадровски и технички спремна да прими елитну хируршку екипу, на челу са проф. др Мајклом де Бекијем.”⁸

Др Војислав Стојановић у хируршком тиму др Мајкл де Бекија,
Београд 18. августа 1967.

⁸ „Срце на екрану”, *Борба*, 20.08.1967, стр. 4.

Др Војислав Стојановић с др Мајкл де Бекијем у Београду 1967.

Др Мајкл де Беки (у средини), колега и пријатељ др Војислава Стојановића

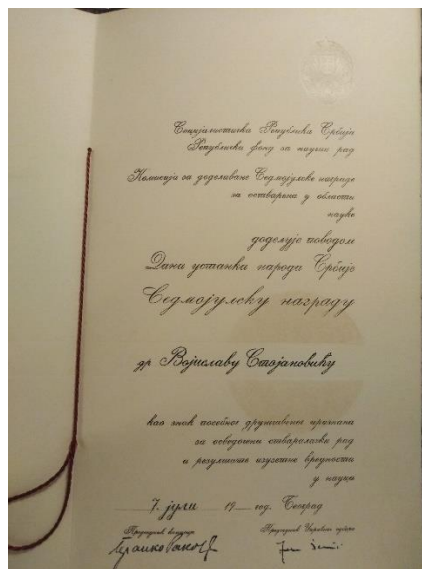
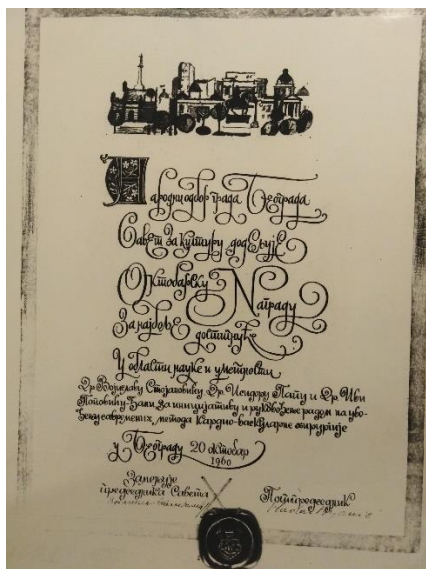
Признања, научна дела, домаћа и страна одликовања

Проф. др Војислав К. Стојановић, српски хирург спада међу најодликованијим хирурзима у Југославији. Као активан члан Хируршке секције Српског лекарског друштва обављао је дужност председника у периоду 1959–1963. Година 1969. била је у знаку његове иницијативе и оснивању „Научног друштва Србије“, које је водио у својству председника. Биран је за редовног и почасног члана Медицинске академије Српског лекарског друштва. Међу бројним почастима био је избор за председника Савеза удружења универзитетских наставника и других научних радника Југославије.

Др Војислав Стојановић прима Награду АВНОЈ-а за научни допринос 1976.

Носилац је највиших српских и југословенских признања: Октобарске награде Београда (1962), Седмојулске награде и Спомен-плакете града Београда (1969) и Награде АВНОЈ-а за научни допринос (1976). Проф. др Војислав Стојановић проглашен је за почасног члана Српске академије наука и уметности.

Октобарска награда Београда и Седмојулска награда

Међу бројним страним почастима су: председник Међународног удружења универзитетских професора и доцента, један од оснивача и председник Европског друштва за кардиоваскуларну хирургију.

Само у току 1980. години именован је за члана Међународног хируршког друштва, Француске хируршке академије и Националне медицинске академије Француске.

Носилац је највиших европских почести: Француског Ордена Легије части (Orden Legion D' Honneue Commendeur Republique Francaise – Honneur Patrie) и Пирогове медаље Руског националног истраживачког медицинског универзитета у Москви (Пирогов Николаи Иванович, Россиискому националному иследователскому медицинскому универзитету - Pirogov Nikolay Ivanovich, The Russian National Research Medical University), који носи име руског хирурга Николаја Ивановича Пирогова (1810-1881), родоначелника руске ратне хирургије и аутора првог анатомског атласа – *Топографска анатомија људског тела*, у четири тома (1851-1854).

У својству гостујућег професора држао је предавања на познатим универзитетима у Великој Британији, Француској, Португалији, Данској, Шпанији, Италији, Немачкој, Либији, САД, СССР-у и другим земљама. Као члан Комисије експерата, у бројним ситуацијама учествовао је у раду УНЕСКО-а. Као главни референт излагао је своје научне радове на многим научним скуповима у земљи: на Осмом конгресу хирурга Југославије (1951), на Конгресу лекара у Нишкој Бањи (1955), у Врњачкој Бањи (1964), у Приштини (1966), у Сарајеву (1967) и тако даље.

Учествовао је на међународним конгресима посвећеним хирургији у Кембриџу, Лиону, Паризу, Братислави, Лисабону, Амстердаму, Копенхагену, Токију, Барселони, Риму, Стразбуру, Њујорку, Лондону, Москви, Берлину и другим медицинским центрима.

Проф. др Војислав Стојановић председава на Конгресу хирурга у Братислави 1976.

Публиковао је преко 480 научних радова, од којих је 300 у земљи, а 180 у иностранству. Аутор је књига: *Ратна хирургија* (Београд, издање 1950. и 1964), *Кардиохирургија урођених срчаних мана и великих крвних судова* (Београд, 1988), *Хирургија ендокриних жлезда* (са А. Баљозовићем и сарадницима), *Хируршки практикум* (коаутор), *Новине у хирургији ендокриних жлезда*, *Дијагностички критеријуми за оцену радне способности у хирургији* (коаутор). Треба истаћи да је професор Стојановић, поред два енглеска аутора, једини у свету описао општи и специјални део ратне хирургије на 1.400 страница.

Професор др Војислав К. Стојановић, пионир кардиохирургије и васкуларне хирургије у Југославији, први је применио локалну хипертермију у хирургији отвореног срца, која је касније постала широко прихваћена метода. Говорио је француски, немачки, руски и енглески језик, па тако пратио стручну литературу из многих научних и истраживачких центара.

Удружење Универзитетских професора и научника Србије установио је Награду „Проф. др Војислав К. Стојановић“, која се додељује студенту факултета са највишом просечном оценом по завршеним студијама.

Име др Војислава Стојановића понела је једна улица у Београду, а друга у Куршумлији. Добитник је Похвале „Ослобођење града Прокупља 9.10.1941“.

Проф. др Војислав Стојановић носилац је највиших домаћих одликовања:

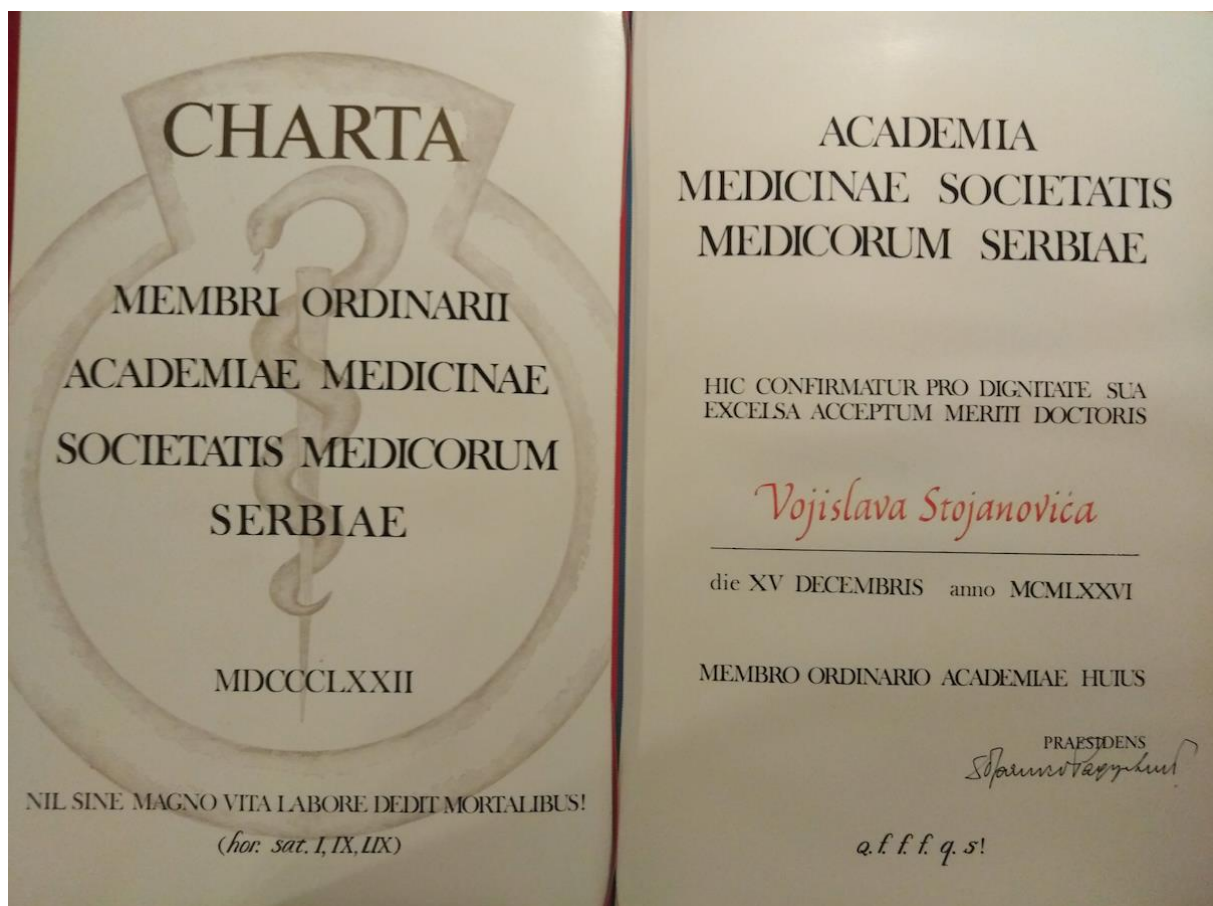
Орден Југословенске заставе са лентом
 Орден Партизанска споменица 1941.
 Орден Партизанске звезде III реда (1947)
 Орден заслуге за народ I реда (1945)
 Орден братства и јединства II реда (1947)
 Орден рада са црвеном заставом (1961)
 Орден Републике са сребрним венцем (1965)
 Орден Републике са златним венцем (1973)

Признања СЛД и Универзитета проф. др Војислава Стојановића:

СЛД – „Хируршка секција Србије 1872-1950”
 „90 година Српског лекарског друштва 1872-1962”
 „100 година Српског лекарског друштва 1872-1972”
 „50 година рада Медицинског факултета у Београду 1920-1970”
 „Универзитет у Нишу 1965-1975”

Проф. др Војислав Стојановић носилац је и посебних признања:

Октобарска награда Београда (1962)
 Седмојулска награда и Спомен-плакета града Београда (1969)
 Награда АВНОЈ-а за научни допринос (1976)

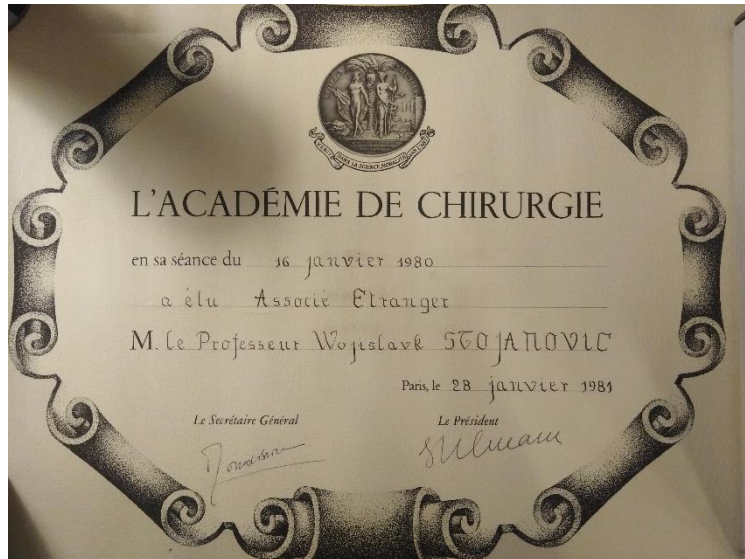
Проф. др Војислав К. Стојановић, почасни члан Медицинске академије

Проф. др Војислав К. Стојановић носилац је страних одликовања и признања - ордена и медаља:

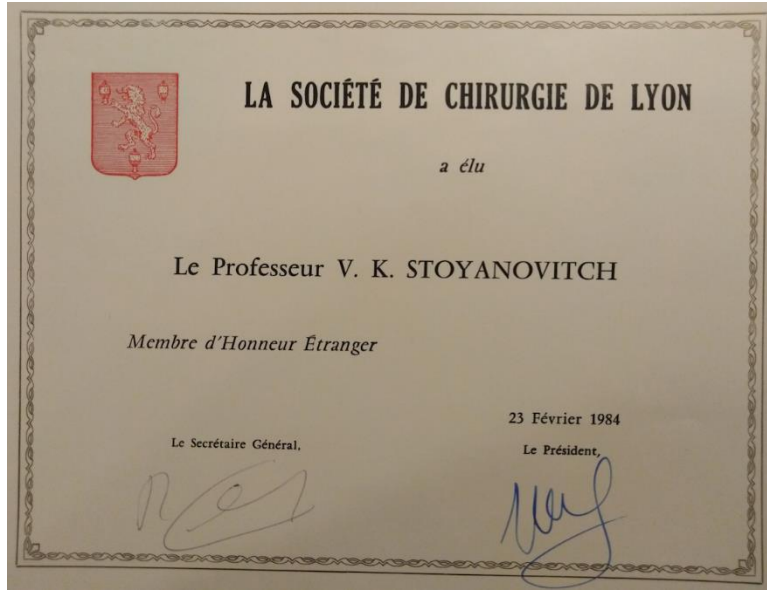
- Француског Ордена Легије части (Orden Legion D' Honneue Commendeur Republique Francaise – Honneur Patrie)
- Ордена захвалности Републике Италије (Almerito Della Repubblica Italiana, 1971)
- Почасне медаље Ческословенског удружења лекара „Пуркиње” (Československa lekarska společnost J. E. Purkyne)
- “Il Comune Di Milano”
- Медаље Балканске медицинске уније (L' Union Medicale Balkanique 1932-1972)
- Медаље Грчке националне медицинске академије (Academie Nationale De Medecine)
- Slovensko zdravničko društvo – Dr. Macus Gerbezius 1658-1718. (1970)
- “Universitas Momeniana Bratislavensis”
- Медаље Хумболтовог универзитета - Humboldt Universitat zu Berlin (1946)
- Медаље Медицинског факултета у Стразбуру - Faculte De Medicine De Strasbourg (1957)
- Медаље Бурденко Николај Николајевић 1876-1976. (Бурденко Николај Николаевич 1876-1976)
- Пирогов Николај Иванович (1810-1881), Руски национални истраживачки медицински универзитет (Пирогов Николай Иванович, Россијскому националному иследователскому медицинскому универзитету)
- Хирушко друштво Москве и Области 1873-1973. (Хирургическое Общество Гор. Москва и Области 1873-1973)
- Александар Васиљевић Вишњевски 1887-1948. (Александр Васиљевич Вишневскии 1874-1948, Институт хирурги А. В. Вишневского”)
- М. Сеченов 1765-1965. Медаља I Московског медицинског института (М. Сеченов 1765-1965” I Московски медицински институт)
- Медаље Владимир Николајевић Шамов 1882-1962, Савезни конгрес хирурга Кијев 1974. (Владимир Николаевич Шаммов 1882-1962, Всесоюзњи Сбезд Хирургов Кијев, 1974)
- Академик Владимир Николаевич Бакилев 1890-1967. (Академик Владимир Николаевич Бакилев 1890-1967)
- 100 година од оснивања Друштва хирурга Москве (100 лет со дна Основаниа Хирргического Общества Москва)

Др Стојановић је носилац Француског Ордена Легије части (Ordre National De la Legion D' Honneur Commendeur Republique Francaise – Honneur Patrie)

Почасне медаље Ческословенског удружења лекара „Пуркиње”
 (Československa lekarska společnost J. E. Purkyne)

Др Војислав К. Стојановић учествовао је на XIII Светском конгресу Међународног кардиоваскуларног друштва, одржаног у Токију 1977.

Плакета Италијанског хируршког друштва, Рим 1975.

Успомене унке Тамаре

"Мој деда Војислав рођен је у Нишу 1906. године као прво дете својих родитеља. Живели су у породичној кући у улици Николе Дражића 14, на Палилули. Мајка Зорка и отац Коста имали су десеторо деце, од којих шесторо није преживело дизентерију. Четворо живих, поред мог деде, били су брат Марко и две сестре Радмила и Живка.

Верујем да је мој деда Војислав својим радом мотивисао млађе у фамилији, и да су многи од наших драгих рођака, својим професионалним избором показали да су га следили као узор.

Моји деда и бака су се упознали у Нишу далеке 1928. године. Њихова љубав одржала се десет година да би на крају била крунисана браком 1938. године. Током тих десет година, обоје су студирали у Београду, а деда је наставио и специјализацију хирургије у Скопљу. Бака Јелица (рођена Стојанчић) била је такође родом из Ниша. Рођена је 1910. године као најмлађе дете родитеља Јована и Јелене Стојанчић, који су имали осморо деце. Након основног и гимназијског школовања у Нишу, завршила је студије књижевности на Београдском универзитету. Своју професију професора књижевности подредила је супругу и породици.

Заједнички живот бака и деда су започели у Прокупљу, где је деда Воја поред редовне дужности хирурга у Бановинској окружној болници, отворио и приватну ординацију. Бака Јелица му је помагала у ординацији, водила администрацију и бринула о инструментима и другим организационим пословима. У Прокупљу им се родила ћерка Оливера, моја мама. Било је то априла 1939. године. Осећао се долазак рата, који ће оставити траг на многе породице, па тако и на нашу. Бака је говорила, да док је рат прошао, и њој су прошле године за рађање, па је мама остала њихово једино дете.

Моја мајка Оливера Стојановић (удато Шестериков) школовала се у Београду, где су живели после ослобођења. Завршила је Прву београдску гимназију и Медицински факултет у Београду. Била је веома везана за оца и јако мотивисана његовим радом и пожртвованошћу лекарског позива. То је опредељује при избору, мада је била изузетно талентована за књижевност и сликарство. Сматрала је, и говорила, да је бити лекар најхуманија професија, па тако је и живела, потпуно посвећена свом раду као и деда.

Радни век је провела на дужностима лекара Клинике за инфективне болести „Др. Коста Тодоровић” и наставника Медицинског факултета у Београду. Одбранила је докторску дисертацију 1983. године под насловом: „Компаративна клиничко радиолошка студија пнеумопатија у току морбила изазваних разним етиолошким факторима, као и утицај средине на учесталост, еволуцију и крајњи исход болести”. Након избора за професора Медицинског факултета на катедри за Инфективне болести, радила је релативно кратко јер је болест била бржа. Преминула је марта 1993. године.

Ја сам такође била једино дете својих родитеља. Мајка Оливера и отац Михаило Шестериков су се венчали 1964. године, а ја сам рођена 1965. године. И мој отац је био лекар. Бавио се применом рачунара у медицинској дијагностици. Радио је на више клиника, али је у пензију отишао са Клинике за Онкологију и радиологију у Београду.

Живим и радим у Београду. Завршила сам Електротехнички факултет, удата сам, мајка двоје деце и бака троје унучади.

Живо се сећам детињстваведеног у кући деде Војислава и баке Јелице. Моје срећно детињство је протекло у њиховом топлом окриљу, јер су родитељи имали честа ноћна лекарска дежурства и били јако заузети послом.

Деда Воја је био веома строг, али кажу да је према мени био попустљив. Најзахтевнији је био према самом себи. Рад и дисциплина су га издвајали од просека. У свом окружењу сам ретко сретала особу налик на њега, толико принципијелну, вредну и одговорану без изузетка.

Био је веома скроман по питању својих личних прохтева и није се везивао за материјално у било ком смислу. У Србији су му чврсто били утемељени корени. Као великом патриоти било му је значајно што ради овде и лечи свој народ, о чему говоре све одбијене понуде за трајни одлазак ван земље.

Проф. др Воја Стојановић

У кући се веома поштовао његов рад. Моја бака била је његова тиха и ненаметљива подршка до краја. Сви смо у породици осећали да је он њој на првом месту.

Имао је деда Воја и своје тренутке опуштања. Волео је да запева и имао диван глас. Омиљена му је била руска песма „Соња“, коју је често певао. Кад нам дођу пријатељи у кућу, радо поседи са њима и поприча, али се неизоставно у неком тренутку повуче и извини да мора да ради. Вечерњи сати су били резервисани за писање стручних радова, књига....

Његова дела и бројна домаћа и међународна признања показују да је дао велики допринос у развоју југословенске хирургије, драгоцене стручне радове српској медицини, традицији Српског лекарског друштва и Хируршке секције СЛД, универзитетском образовању и специјализацији лекара. Али изнад свега његове најдубље емоције, његова неописива енергија припадала је пацијентима, за које се борио целим бићем и свим срцем.

У успоменама мог деде др Војислава К. Стојановића боравак у Прокупљу и Топлици остао је у посебном сећању, о чему је често и радо причао. Отуда изражавам и лично задовољство што се ово сећање на њега објављује у часопису Acta Medica Hammeumi, на чему најтоплије захваљујем СЛД Подружници у Прокупљу.⁹

⁹ Тамара Шестериков Поповић, унука др Воје К. Стојановића, записује породична сећања на дан 9.9.2023.

Култура сећања

Топлички округ је, нажалост, био дуго ванпутно место у историји здравства, историји српске медицине и многих других области. Упркос тој чињеници СЛД Подружница Прокупље покушава да кроз часопис Acta Medica Hammeumi отргне од заборава и поврати на позорницу дане и дела топличких лекара и хуманиста из времена прошлих.

Један од њих био је проф. др Војислав К. Стојановић, хирург и шеф Хируршког одељења Бановинске болнице у Прокупљу (од 1938), истовремено и једини хирург у целом округу, у Другом светском рату ратни хирург у Прокупљу, Топлици и Јабланици, по ослобођењу на разним дужностима хирурга у Београду, одакле се виноу у свет међународне хирургије.

Проф. др Војислав Стојановић испред Друге хируршке клинике у Београду

Др Војислав К. Стојановић, српски кардиохирург и васкуларни хирург уградио се заувек у корену стабла многих хируршких грана, а грана се са сваким новим хирургом.

Плодоносне године, које је посветио Топлици, српској и југословенској кардиохирургији и васкуларној хирургији пружају многоструке могућности писања и приказа. Није лако укратко сажети богато испуњену животну и професионалну причу хирурга и професора, кога многи сматрају звездом на српском универзитетском хоризонту. Остајемо у нади да смо бар делом успели да прикажемо обресе његовог широког медицинског образовања, хируршке вештине, познавање светске хирургије, праћење светских достигнућа на четири страна језика, посвећеност и човекољубље лекара и човека спаситеља.

Прави искорак у много чему, а обавезе лекара не повезује са радним временом, већ прати мисију лекара хирурга, који целим бићем и дању и ноћу припада хирургији и научном раду. Тако постаје лекар-мисионар, лекар-иноватор, дипломата српске медицинске науке, кога је европска, а потом и светска медицина препознала и признала као научника испред свог времена.

У бројним успоменама о др Војиславу К. Стојановићу цитирамо речи академика др Радоја Чоловића: "У рад Друге хируршке клинике увео је многе новине и методе. Он је формирао Клинику са заокруженом и квалитетном службом, која је обезбеђивала болеснику све што је у то време било могуће. Једном речју, професор Стојановић је био велики хирург, професор и руководилац, али на свој начин и непоновљива личност".¹⁰

¹⁰ Р. Б. Чоловић, „Проф. др Војислав Стојановић (1906-1991)“, 50 година хируршке секције Српског лекарског друштва, Просвета, Београд, 2000, стр. 214- 216.

Чланови СЛД Прокупље су поносни што је др Војислав К. Стојановић у Прокупљу и Топлици провео неколико година, а за њега младог хирурга врло важан период. Драгоцено искуство топличког мирнодопског и ратног хирурга следили су нови подвизи кардиохирурга и васкуларног хирурга у Београду, одакле је своје име, име Србије и име Југославије пренео до Рима, Париза, Москве, Токија и даље.

Дубоко верујемо да ће се проф. др Војислав К. Стојановић придружити др Алекси Савићу и др Васи Дражићу у култури сећања у традицији данас Опште болнице „Др Алекса Савић“ у Прокупљу а некада Бановинске окружне болнице.

Његов непроцењив допринос у развоју хирургије у Топлици, у рату и миру, не сме да буде занемарен протоком времена и догађаја. Тада ћемо моћи слободно да кажемо да академик проф. др Војислав К. Стојановић није само отргнут из заборав, већ с пуним правом припада Топлици, којој се увек радо враћао.

SUMMARY

We dedicate this work to Prof. Vojislav K. Dr. STOJANOVIĆ (1906–1991), doctor, university professor, medical colonel, cardio-vascular surgeon. In the history of war surgery, Yugoslav and Serbian cardio-vascular surgery, the contribution of Dr. Vojislav K. Stojanović, the founder and manager of the Second Surgical Clinic in Belgrade, occupies a very important place. Through his works, he became a symbol of Yugoslav surgery, known and recognized not only in Serbia and Yugoslavia, but also far beyond its borders.

About Prof. Stojanović can be written about from various aspects, from his successes in cardiovascular surgery, a professor who inspired numerous generations of students of the Faculty of Medicine in Belgrade, the author of a large number of professional works, the long-term president of the Surgical Section of the Serbian Medical Society, a promoter of Serbian and Yugoslav medical science and surgery in the world, to receiving the highest Yugoslav and international awards and decorations.

In the abundance of opportunities, we decided to tear from oblivion his peacetime and wartime trajectory in Toplica. In Prokuplje from September 1938, he was a doctor and the only surgeon in the district Banovina hospital and the whole Region of Toplica. With the outbreak of the Second World War, he continued as a war surgeon in the fateful sufferings in Toplica and Jablanica. He shows how much the war years left a deep impression on his medical career with the dedication of his book *War Surgery* (Belgrade, 1964), which begins with: To my fallen comrades who fought in Toplica and Jablanica for the freedom of the country and the lofty goals of humanity. We allowed him to personally testify about the work on Dr. Stojanović - and he testified with his contribution about the development of European and Serbian surgery, to which we added footnotes for the sake of new generations.

According to him, he fought from birth and throughout his life. Every birth is a destiny, but only certain ones make a legend. If he were born again, he said... he would dedicate his life to medicine, and despite all the difficulties, he would choose to be a surgeon and a healer. Prof. Dr. Vojislav Stojanović, professor at the Faculty of Medicine in Belgrade, was the founder and president of the International Association of University Professors, an honorary member of the Serbian Academy of Sciences and Arts, the holder of the Belgrade October Award, the Seventh of July Award and the Memorial Plaque of the City of Belgrade, the AVNOJ Award.

He is the holder of high European awards: the French Order of the Legion of Honor, the Order of Gratitude of the Republic of Italy, the Humboldt University Medal, the Order of Pirogov - the Russian National Research Medical University, the Moscow Surgical Society and other high honors.

More than six decades have passed since his pioneering steps in Toplica, which he continues in Belgrade and other cities. Many operations that were then news in Yugoslavia and the world are now part of the routine operational everyday life. Therefore, Dr. Stojanović deserves the deep respect and memory of his contemporaries, younger colleagues and future surgeons. He was a uniquely self-sacrificing doctor, a hardworking scientist, a patriot, a polyglot (he learned all foreign languages by himself), so one can say that he is a self-made man... Outside the surgery room, he was remembered as a great orator, a good singer, and a man of special charisma, in a word, a star, which radiated and still radiates a special light in Serbian surgery, unforgettable in the Serbian Toplica.

Захвалност

За велику помоћ и подршку у настанку овог рада захвалност припада: госпођи инг Тамари Шестериков Поповић, академику проф. др Радоју Чоловићу, бригадном генералу доц. др Вељку Тодоровићу, академику проф. др Милану Милисављевићу, доц. др Дарку Лакетићу, спец. др мед. Срђану Мијатовићу, Бобу Филиповићу, Српском лекарском друштву, Подружници Српског лекарског друштва у Прокупљу, Игору Живановићу, вишем библиотекару Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду, Божидару Пејчићу, ИТ инжењеру из Ниша, Бојани Пејчић, мастеру англистике из Ниша и Народном музеју Топлице у Прокупљу.

Увид у богату заоставштину проф. др Војислава К. Стојановића омогућила нам је његова унука госпођа Тамара Шестериков Поповић, којој дугујемо посебну захвалост у даровању топлих породичних успомена, драгоцених фотографија и велике научне документације.

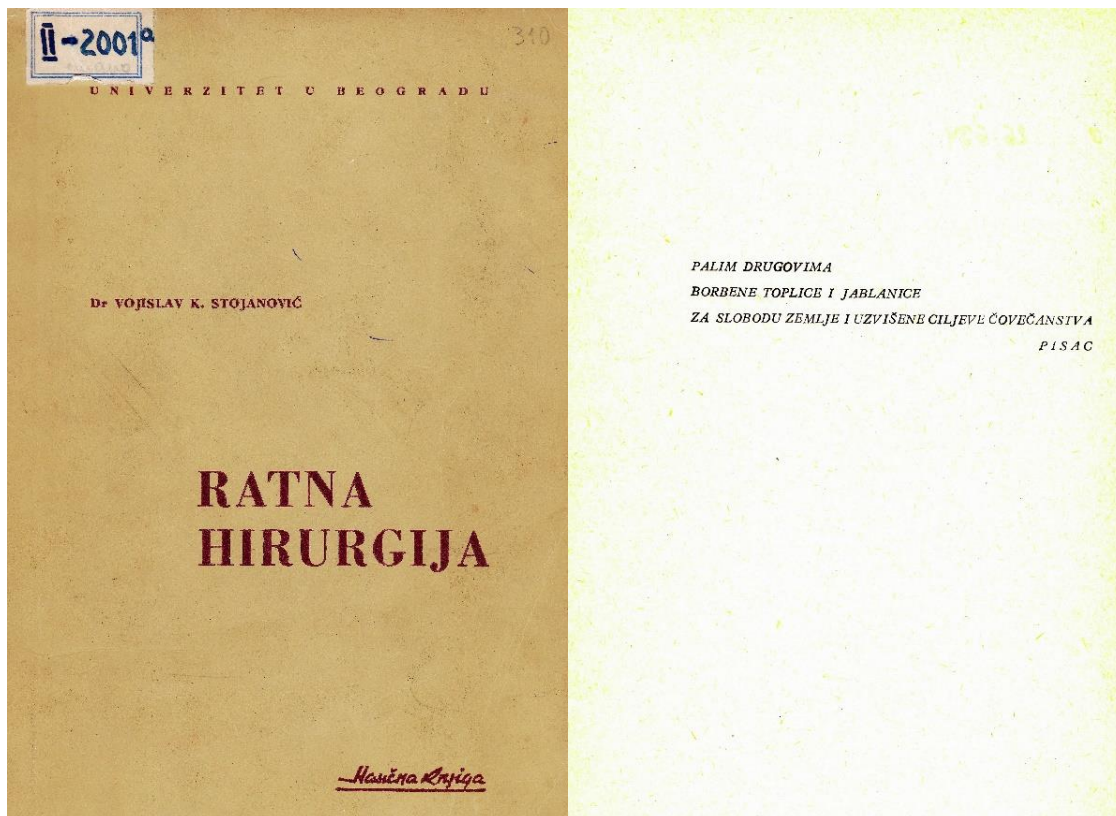
Литература и извори

1. В. Стојановић, *Ратна хирургија*, Научна књига, Београд, 1964, стр. 1-17.
2. В. Стојановић, *Ратна хирургија*, „Привредна штампа”, Београд, 1979, стр. 3-50.
3. В. Ђорђевић, *Историја српског војног санитета*, књ. III, Београд, 1880.
4. В. Станојевић, *Историја српског војног санитета - наше ратно санитетско искуство*, Београд, 1925.
5. Р. Чоловић, „Проф. др Војислав К. Стојановић (1906-1991)”, *50 година Хируршке секције Српског лекарског друштва*, Просвета, Београд, 2000, стр. 214-216.
6. Р. Чоловић, „Проф. др Војислав К. Стојановић (1906-1991)”, *Хроника хирургије у Србији*, Просвета, Београд, 2002, стр. 605-606.
7. В. Арсов, „Институт за кardiоваскуларне болести Клиничког центра Србије (Бивша II хируршка клиника), из Радоје Чоловић: *Хроника хирургије у Србији*, Просвета, Београд, 2002, стр. 124-140.
8. В. Суботић, *Доктор Владан Ђорђевић – петогодишњица књижевнога рада 1860. - 25. фебруар - 1910*, Репринт издање са допунама академика Радоја Чоловића и проф. др Душана Иванића, СЛД, Београд, 2016, стр. 201-205.
9. М. Рајковић, С. Матић, „Развој хирургије у Прокупљу” у: Радоје Б. Чоловић, *Хроника хирургије у Србији*, Просвета, Београд, 2002, 404-407.
10. С. Поповић Филиповић, *Чувари народног здравља Топличког краја (1878-1912)*, Од др Јована Пелнаржа до др Алексе Савића, Acta Medica Hammeumi, СЛД Подружница Прокупље, Прокупље, 2022.
11. С. Поповић Филиповић, „Др Војислав К. Стојановић, хирург и шеф Хируршког одељења Бановинске болнице у Прокупљу”, *Путевима модерне српске медицине у Топличком округу (1912-1941)*, СЛД Подружница Прокупље, Прокупље, 2023, стр. 213-217
12. С. Поповић Филиповић, „Др Војислав К. Стојановић, из родног Ниша виноу се у свет хирургије”, *Чувари народног здравља у Нишу у рату и миру (1878–1941)*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2022, стр. 195-196.
13. „На Четвртој хируршкој клиници – За живот радног човека”, *Борба*, 03.12.1950, стр. 2.
14. „Срце на екрану”, *Борба*, 20.08.1967, стр. 4.
15. „Операција и на Другој хируршкој клиници”, *Борба*, 10.08.1967, стр. 8.
16. „Како сам пробио лед”, *Борба*, 07.01.1984, стр. 6.
17. „Додељене Октобарске награде Београда за најбоља достигнућа у области науке и уметности”, *Борба*, 15.10.1960, стр. 6.

ПРИЛОГ

ПРОФ. ДР ВОЈИСЛАВ К. СТОЈАНОВИЋ

РАТНА ХИРУРГИЈА

ПАЛИМ ДРУГОВИМА
БОРБЕНЕ ТОПЛИЦЕ И ЈАБЛАНИЦЕ
ЗА СЛОБОДУ ЗЕМЉЕ И УЗВИШЕНЕ ЦИЉЕВЕ ЧОВЕЧАНСТВА

ПИСАЦ

Др Војислав К. Стојановић је своја ратна хируршка искуства преточио у дело *Ратна хирургија* (Научна књига, Београд, 1964) у 11 делова или поглавља, на 576 страница. Организациони део састоји се из целина: Ратна хирургија као посебна дисциплина, Организација масовног хируршког рада у рату, Организација здравствене службе у насељима, која су изложена ваздушним нападима, Тријажа рањеника у ратно-хируршком раду, О медицинској документацији у ратно-хируршком раду, Организација и обим рада у санитетским условима оперативне армије и грађанских територијалних јединица, О евакуацији уопште и лечење лаких рањеника.

Општи део укључује десет целина, а оне су: I Антисепса и асепса у ратној хирургији, II Анестезија у ратној хирургији, III О ратним повредама уопште, IV Лечење ратних рана, V Комплексно лечење рањеника, VI Инфекције ратних рана, VII Повреде крвних судова, крварење и искрвареност, VIII Трауматски шок код ратних повреда, IX Трансфузија крви и X Иmobilизација код ратних повреда.

У жељи да данашњим читаоцима приближимо историју ратне хирургије, кроз перо и искуство др Воје Стојановића, цитирамо део првог поглавља, под називом *Ратна хирургија као посебна дисциплина*. Цитиране редове прате фусноте с кратким биографијама једног броја лекара, који су дали посебан допринос у историји опште хирургије у свету и развоју хирургије у српској медицини.

Први део *Ратна хирургија*, објављен у Београду 1950, био је намењен студентима медицине и лекарима, с циљем да се упознају са основним организационим принципима ратне хирургије у свим санитетским установама, које се формирају у току рата.

Друго допуњено издање *Ратна хирургија* (Београд, 1964), које наводимо је, по аутору, *написано у жељи да се студентима медицине, лекарима и хирурзима, овим новим издањем организационог и општег дела ратне хирургије пружи могућности за што боље упознавање поступака у збрињавању и стручној помоћи свим врстама рањеника, не само у рату већ и за време мира, код разних облика масовног рањавања људства*.¹¹

Ратна хирургија као посебна дисциплина

„Појам ратне хирургије не поставља се увек јединствено и правилно. Док једни сматрају да је ратна хирургија само један део клиничке хирургије примењен за време рата, дотле је по другима то обична трауматологија или ранарство, а по трећима врста ургентне хирургије, која се примењује за ратне прилике. Неки опет сматрају ратну хирургију специјалном дисциплином која свој рад обавља у борбеној зони за време борбених операција и на тај начин не разликују је од ратно-пољске хирургије којој у ствари припада тај задатак. Смирнов је оправдано поставио да је ратна хирургија широк појам и усвојио је гледиште Опела да је она не само хирургија оперативне зоне већ исто тако и хирургија дубоке позадине као и хирургија збрињавања последица ратних повреда. Према томе под ратном хирургијом треба подразумевати потпуно засебну хируршку дисциплину, која се бави питањем организације збрињавања и лечења свих ратних повреда, свих хитних хируршких обољења у рату, и свих последица повреда хируршког карактера задобијен у рату. Она се не издваја из оквира клиничке хирургије, већ напротив, повезана са њом чини целину. Отуда је један од основних услова за проучавање ратне хирургије добро познавање клиничке хирургије.

Ратна хирургија обилује многоструким и разгранатим радом у рату и то како на борбеном простору тако и у дубокој позадини. Онај део ратне хирургије, који се бави организацијом збрињавања и лечења рањеника и болесника са хитним хируршким обољењима у борбеној просторији, зове се **ратно-пољска хирургија**. Онај пак део ратне хирургије, који се бави организацијом збрињавања и лечења рањеника и ратних последица хируршког карактера у дубокој позадини, представља предмет **ратне хирургије у позадини**. Ратно-пољска хирургија има своје посебне одлике. Она пре свега обавља своју делатност у оперативној зони тј. на простору где се воде борбене операције и у сваком конкретном случају њен рад зависи у првом реду од борбене ситуације, а затим и од места и прилика где треба да развија свој рад. Стога је за ратно-пољску хирургију потребно испунити више услова да би она несметано могла да развије свој рад...”¹²

„Почетком XIX века у доба I и II устанка у ондашњој Србији све до 1819. године није било ни једног дипломираног лекара ни апотекара. Читава медицина па и ратна хирургија за време устаничких борби била је у рукама народних лекара међу којима је био нарочито чувен хећим Тома. Он је 1807. године излечио кнеза Милоша када је као млад војвода био рањен у грудни кош при заузимању Ужица, а затим и неке друге војсковође као Конду Бимбашу и капетана Радича Петровића, који су били рањени 1806. године при јуришу на београдску тврђаву.

¹¹ В. К. Стојановић, „Предговор другом издању”, *Ратна хирургија*, Научна књига, Београд, 1964.

¹² В. К. Стојановић, *Ратна хирургија*, Научна књига, Београд, 1964, стр. 1.

Хећим Тома¹³ постављен је за војног лекара са платом 1834. године; због заслуга у лечењу устаника 1815. године добио је пензију од 150 талира на годину. Умро је 1848. године од колере у Панчеву где је по наредби српске владе отишао да лечи рањеника из мађарске буне. Поред Хећим Томе било је још много других знаних и незнаних „хећима“ и „видара“ првенствено Грка, касније Срба и Турака. Тек 1819. године Крагујевац је добио првог лекара неког Константина Александрида, Грка по народности. За њим је дошао Италијан **др Вито Ромита**,¹⁴ а касније је било и Срба из Војводине међу којима се помињу др Јован Стејић и др Нестор Месаровић. Још касније долазили су готово само странци међу којима су најпознатији били **др Емерик Линдермајер**¹⁵ и **др Карло Белони**.¹⁶ Један од разлога што су лекари врло нерадо долазили тада у Србију, према Вуку Караџићу, био је и тај што се сам кнез Милош врло рђаво односио према њима. Као што се види о некој организованој помоћи рањеницима у I и II устанку није било ни речи.

Половином XIX века ратна доктрина еволуира и даље; од епохе „стратегија једне тачке“ прелази се на маневарски рат, на епоху „стратегије више тачака“, када се трупе услед усавршавања превозних средстава могу да пребацију и напади да врше на читав низ тачака.

Због таквог брзог маневрисања трупа санитетске јединице нису биле у могућности да прате трупе заједно са рањеницима и зато су рањеници евакуисани у дубоку позадину. Тако се дошло до система транспортовања рањеника у армијске болнице и болнице дубоке позадине (Смирнов). Систем лечења на месту свео се само на указивање прве помоћи а даље лечење настављало се само у болницама дубоке позадине. Овај систем имао је и одговарајућих недостатака. Често због великог броја рањеника прва помоћ није указивана у предњим линијама, а због слабе организације рада долазило је до тога да се помоћ није указивала ни у позадини.

Типичан пример овакве организације ратно-хируршке службе били су наши ратови маневарског карактера 1876, 1877. и 1878. године. У првом Српско-турском рату 1876. године наша санитетска служба уживала је обилну помоћ у стручним кадровима и материјалу од Руса. У томе рату главна болничка база била је у Ћуприји и до ње су рањеници транспортовани реквирираним волујским колима од бојишта преко пољских „лазарета“ до главне болничке базе ради лечења. По извештају тадашњих руских лекара читав систем је подбацио.

¹³ Хећим - Тома Костић или Константиновић (1778-1848), српски видар, рођен је у вароши Кожанима у Македонији, као син видарке Ћира-Мане. Истакао се у лечењу познатих ратника и војвода из Првог и Другог српског устанка. Због својих вештина „војног хирурга“ послат је да лечи српске рањенике у време Мађарске буде 1848. Преминуо је као видар у Панчеву у време колере.

¹⁴ Др Вито Ромита, Италијан, био је један од првих лекара у обновљеној Србији. Као полтички емигрант радио је у Влашкој и Цариграду, одакле долази у Србију 1823. На почетку у служби београдског паше, а годину дана касније код кнеза Милоша. Поред улоге здравственог просветитеља, познат је као градитељ *Докторове куле* у Губеревцу. Кула је од 1861. имала намену за здравствену установу, а данас се користи за потребе Психијатријске клинике. Мада је Ромита био лекар кнеза Милоша и његове породице, лекарска дужност га је водила у Крагујевац, Црнуће, Пожаревац, где је живела кнежева породица и кнежевска свита. Пошто је добио отказ у кнежевој служби, 1827. одлази у Влашку, где је годину дана касније преминуо.

¹⁵ Др Емерих Линдермајер (Dr Emerich Lindenmaier, 1806–1883), лекар, рођен је у Ораовици у Банату, накадашња Аустријска царевина (сада Румунија). Медицину је дипломирао у Пешти 1835. По завршеним студијама прелази у Србију и буде постављен за лекара у Шапцу. Године 1838. именован је за доктора Главног штаба Врховне војне управе. Има велике заслуге у организовању Војне болнице у Београду, Гарнизонске болнице у Крагујевцу и Ћуприји, Окружне болнице у Књажевцу. Као први шеф војног санитета у Србији дао је велики допринос у развоју војне и прве грађанске здравствене службе у тадашњој кнежевини. Аутор је бројних дела, међу њима „Опис минералних вода и њихово употребљење по опште и по наособ лековитих вода у Књажевству Србији до сад познатих“ (1856). Одликован је Таковским крстом и другим високим одличјима. Проглашен је за почасног члана СЛД-а и дописног члана Бечког краљевског лекарског друштва.

¹⁶ Др Карло Белони (1812-1881), војни лекар, рођен је у Левицама у Горњој Угарској, данашњој Словачкој. Медицину је завршио у Пешти. Као лекар у Србији од 1839. ударио је темеље српском војном санитету, због чега га многи сматрају родоначелником. Службовао је као војни и варошки лекар у Чачку, Карановцу (Краљеву), Крагујевцу, Ћуприји, Јагодини и Београду. Као начелник српског војног санитета у периоду од 1858. до 1877. изradio је и увео основне прописе војносанитетске службе у српској војсци. Белонијева *Поучења за болничку или санитетску трупу* (Београд, 1866) и *Мемоари* послужили су као материјал Владану Ђорђевићу при писању *Историје српског војног санитета*.

Рањеници нити су збрињавани у предњим линијама нити пак хируршки третирани у самој болничкој бази у којој је организација рада била врло слаба. Рањеници су били премештени са заразним болесницима, а о некој тријажи како у предњим линијама тако и у болничкој бази није било ни говора. Од интервенција у болничкој бази вршене су само неке ампутације.

У II Српско-турском рату, који је Србија водила тада у савезу са Русијом 1877. и 1878. године ситуација је била слична као и у прошлом. Стручним кадровима и санитетским материјалом располагало се врло слабо а руска помоћ била је врло ограничена, пошто је и сама Русија била у рату. Истина, тада су већ уведени носиоци рањеника и организоване су за сваки корпус и пољске болнице (Шумадијски корпус је имао на пример 6 таквих болница са по 100 постеља) па ипак то није много допринело да указивање помоћи и лечење рањеника буде беспрекорно спроведено. Тако на правац надирања Тимочког и Шумадијског корпуса који су водили борбу на сектору Свети Никола – Бела Паланка – Пирот систем евакуације са бојишта у дубоку позадинску базу Књажевац био је одређен правцем Церовик – Јаловик – Извор – Пандирала - Књажевац и то реквирираним колима.

Организација евакуације и систем указивања помоћи тако су били рђави да кад су рањеници доспели у Књажевац нису имали ни смештаја ни организовану помоћ и лечење. Стање се нешто касније поправило, али је тада већ пао Ниш и операције су пренеле на долину Јужне Мораве те је тако Ниш постао болничка база уместо Књажевац.

Увођењем антисепсе у хирургију (Џозеф Џексон) **Листер**¹⁷ отвора нове видике у ратној хирургији. Луис Олиер (Louis Ollier, 1825-1900), француски ортопед за време француско-пруског рата 1870. године истакао је велику вредност апсолутног мира у лечењу рана и због тога је ватрено примењивао и бранио технику затвореног гипса при лечењу рана („оклузивна техника”), које се на тај начин заштићују и од инфекције.

У руско-турском рату 1877. године руководилац хируршке службе К.К. Рајер је у предњим линијама повећао број операција користећи се антисепсом и сматрао је као неопходно да треба приступити још у предњим линијама „првом превривању ране”, које се састоји у активној хируршкој интервенцији.

Примена антисептичне методе у ратној хирургији у нашој земљи уведена је први пут у српско-бугарском рату 1885. године и то једним наређењем кога је свима санитетским јединицама упутио тадашњи начелник санитета Врховне команде **др Владан Ђорђевић**.¹⁸ У овом рату, истина пред сам крај, први пут је употребљено као евакуационо средство санитетски воз.

¹⁷ *Др Џозеф Џексон Листер* (Sir Joseph Jackson Lister, 1827-1912), британски хирург, истраживач и родоначелник антисептичне хирургије, рођен је у Есексу. У својим истраживањима применио је Пастерова открића о микроорганизмима, што је допринело његовом сазнању да хируршка запаљења настају уласком и развојем микроорганизма у рану. Ово га је навело да примени карболну киселину за стерлизацију хируршких инструмената, која је смањила постоперативне инфекције. Био је то само почетак револуционарног открића у модерној антисепси и њеној примени у хирургији. Поред многих почаста, изабран је за председника *Енглеског краљевског друштва хирурга* (Royal College of Surgeons of England, RCSE). После 1912. установљен је Меморијални фонд за доделу *Листерове медаље* најуспешнијем хирургу. Племићку титулу добио је 1883.

¹⁸ *Др Владан Ђорђевић* (1844–1930), хирург, санитетски пуковник, политичар, дипломата и реформатор. Дипломирао је медицину 1869. у Бечу, где је обавио и двогодишње усавршавање из хирургије код чувеног бечког професора Теодора Билрота, родоначелника модерне хирургије. Из његове књиге *Прве године лекарске праксе* дознајемо да је оперисао у Београдској варошкој болници и приватно, најчешће сопственим инструментима. Само до краја 1872. обавио је 82 хируршка захвата: операције на оку, на лицу и вилицама, на коштаном-зглобном систему, уролошке операције, из области опште хирургије, акушерске интервенције итд. Службовање: шеф Хируршког одељења Војне болнице у Београду од 1872, деловође санитета у Министарству војном од 1876. У Првом српско-турском рату био је начелник санитета Моравско-тимочког кора, у Другом српско-турском рату - начелник санитетске службе Врховне команде српске војске и у Српско-бугарском рату - начелник санитетске службе Врховне команде. Поставио је темеље појединим научним институцијама: био међу првим оснивачима СЛД (1872), покренуо *Српски архив за целокупно лекарство* (1874), иницирао оснивање Црвеног крста Кнежевине Србије (1876). Дао је велики допринос у Српском војном санитету, на месту председника београдске општине, министра просвете и привреде, председника владе и министра иностраних дела, српског дипломате у Атини и Цариграду, личног лекара краља Милана Обреновића. Проглашен је за дописног члана Српске краљевске академије 1888. и редовног 1892.

Фредерих Есмарх (Frederich Esmarch),¹⁹ који је увео употребу повеске за стезање 1876. године дошао је до закључка да ране од ватреног оружја могу да зарасту асептично ако се не инфицирају споља. Ово схватање изгледа да је утицало и на Бергмана (Bergmann) када је прокламавао начело ране задобијене од ватреног оружја треба да се сматрају „практично стерилне”. После Бергмановог реферата на међународном конгресу 1890. године почела је епоха асепсе у хирургији а то је имало великог утицаја на даљи развој и организацију рада ратне хирургије.

За време руско-јапанског рата 1904-1905. године вршени су већ опити са применом метода антисепсе и асепсе у лечењу рана. Ратна хируршка доктрина, која је у то време владала била је: потпуно одбацили систем лечења рањеника на месту и заменити га системом евакуације пре свега. Оваквом схватању ратно-санитетске службе коју је заступао П.П. Путираловски супростављао се главни хирург Манџурске армије професор Вреден, који је ипак вршио тријажу рањеника по систему (Николаја) **Пирогова**²⁰ обележавајући разне рањенике картонима у боји.

Вреден је сем тога вршио код извесног броја рањеника дебридмане и хируршке интервенције у предњим линијама фронта. Ипак ово гледиште Вредена који је одредио обим хируршког рада у предњим линијама и покушао да уведе организовану евакуацију рањеника у позадину, није се систематски спроводило због јаког заступања доктрине „евакуација пре свега”.

Ратна хируршка доктрина из руско-јапанског рата пренела се и на наше балканске ратове 1912-1913. године. Поучен лошим искуствима из прошлих ратова 1876-1877. и 1885. године, наш војни санитет припремио је добру организацију хируршких кадрова, средства за евакуацију и санитетски материјал, и у рат се ушло са приличном припремом у санитетском погледу. Основа ратне хируршке доктрине, нарочито у почетку рата, почивала је на схватању Есмараха и Бергмана да су ратне ране „практично стерилне” и да у терапији ратних рана због тога треба бити што више конзервативан.

Рањеницима који су изнешени са бојишта стављен је у превијалиштима први завој (Утермеленов) па су се затим преко дивизијских завојшта и пољских болница евакуисали одмах у позадинске болнице ради лечења. У дивизијским завојштима вршене су интервенције само из виталних индикација. Евакуација рањеника у почетку рата, нарочито после кумановске битке; била је савршена, јер су рањеници после битке која је била 23. октобра 1912. године већ 25. октобра били у Београду. Ипак касније, на беспутним теренима са рђавим транспортним средствима (коњска, волујска кола) и неорганизованом тријажом, коју су каткад вршили болничари, како то у својим искуствима из балканског рата износи поручник швајцарске војске Социн, евакуација је почела да подбацује и рањеници нису на време стизали у одговарајуће позадинске болнице ради лечења. То је утицало на многе хирурге нарочито на фронту да измене своја схватања и да свој начин рада прилагоде новим условима рата.

¹⁹ *Др Фредерих Фридрих фон Есмарх* (Johann Frederich August von Esmarch, 1823-1908), хирург, рођен је у Тенингу у Немачкој. Дипломирао је на Медицинском факултету у Гетингену 1848. Истакао се као ратни хирург у Француско-пруском рату и другим ратовима, био је директор Хируршке клинике у Килу у периоду 1854-1899, редовни професор, аутор многих новина у хирургији, члан берлинске комисије за војне болнице и супервизор хируршког рада. Као успешан ратни хирург у организацији и хируршком збрињавању рањеника постао је један од највећих ауторитета у ратној хирургији тог периода. Поред успешне обуке цивилних и војних хирурга, усавршио је „први завој”, увео примену *Есмархових мараме* у облику троугла, популаризовао методу вештачке хемостазе помоћу еластичне повеске, познате *Есмархових повеске* и једноставну манипулацију отварања дисајног пута у бесвесним стањима болесника. Многе Есмархове иновације се још увек користе у савременој хирургији. Након пензионисања постављен је за државног саветника, а на тој дужности додељена му је титула екселенције. Његова књига *Прва помоћ рањеноме од Есмарха*, у преводу Милана Радовановића, објављена је у Србији 1876.

²⁰ *Др Николај Иванович Пирогов* (1810-1881), хирург, анатом, академик, професор и аутор прве топографске анатомије, родоначелник руске војне хирургије и оснивач руске школе анестезије. Рођен је у Москви, где се школовао и завршио студије медицине на Империјском московском универзитету. Одбраном дисертације 1833, стекао је звање доктора медицине. Следиле су даље студије и усавршавање хирургије на Институту у Берлину. Године 1840. постављен за професора хирургије на Империјској војној медицинској академији, а у исто време обавља војну дужност у трогодишњем периоду. Први је употребио анестетик (1847) и испитивао колеру (1848). У трагању за најефективнијом методом у настави, применио је анатомско истраживање на смрзнутим лешевима. Пирогов је ову методу назвао „ледена анатомија”. Тако је рођена нова медицинска дисциплина – топографска анатомија. Након дугогодишње примене ове методе у истраживању анатомије, објавио је први анатомски атлас – *Топографска анатомија људског тела* (Vol. 1-4, 1851-1854). Употреба анестетика при превијању рана и други доприноси у Кримском рату учинили су да буде проглашен за родоначелника руске војне хирургије. Увео је примену гипса код прелома, развио нову остеопластичну методу при ампултацији ноге (познатом као Пирогова ампултација), први је применио анестезију, али и организовао женску добровољну болничку службу. Његово име носи Руски национални истраживачки медицински универзитет у Москви, Државни медицински факултет у Одеси, Медицински универзитет у Виници и друге престижне установе. *Пирогова златна медаља* је највише одлике за хуманост у Русији.

Иако је оснивач савремене хирургије код нас професор **др Војислав Субботић**²¹ према својим искуствима из балканских ратова инсистирао је да је најбоља хируршка доктрина: коректно стављање првог завоја, што бржа и правилна евакуација, што већа конзервативност у третирању ратних рана увидели да се та доктрина не може у потпуности да одржи.

Тако је доајен наших ратних хирурга, искусан лекар и санитетски тактичар генерал **др Михаило Петровић**,²² већ 1912. године вршио трепанације код повреда главе на фронту у хируршким армијским пољским болницама, а исто је радио и професор **др Леон Коен**.²³ У рату 1913. године др Михаило Петровић иде даље и предлаже да сваку ратну рану треба још у предњим линија дебридирати јер ако се то не учини ствара се у рани ретенција и долази до великог броја компликација. Полаже велику важност код третирања рана на метод антисепсе и асепсе. Овакав став у лечењу ратних рана имали су и **др Јулије Будисављевић**²⁴ и **Флоршиц** (Загреб), **др Миливоје Костић**²⁵ (Сарајево) и **др Едо Шлајмер** (Љубљана),²⁶ који су у саставу мисија Црвеног крста дошли да помогну српским лекарима за време балканских ратова.

²¹ *Др Војислав Субботић* (1859-1923), хирург, професор, универзитета, рођен је у Новом Саду, студије медицине завршио је у Бечу, где је 1881. промовисан у доктора медицине. Хирургију усавршава на бечкој Хируршкој клиници код проф. др Едуарда Алберта, познатог хирурга. Оснивач је првог Хируршког одељења у Београду 1889. Учествовао је у ослободилачким ратовима, поделио голготу повлачења српске војске и санитета у Првом светском рату. Дао је велики допринос у оснивању и развоју српске хирургије, па се сматра за родоначеника српске хирургије и целокупне оперативне медицине. Био је један од оснивача Медицинског факултета у Београду, професор хирургије и продекан факултета. Оснивач је Прве хируршке клинике и њен директор. Одликован је бројним домаћим и страним одличјима, члан Француског, Немачког и Међународног хируршког друштва.

²² *Др Михаило Петровић* (1863-1934), први српски ратни хирург, био је санитетски бригадни генерал, професор универзитета, родоначелник српске ратне хирургије. Медицину је дипломирао у Бечу, а хирургију изучавао код Теодора Билрота, славног бечког професора и др Војислава Субботића, професора и великог српског хирурга. Као хирург у Моравској сталној војној болници у Нишу од 1896. иницира отварање Првог модерног хируршког павилјона (1906), уводи многе хируршке новине, учествује у оснивању Прве пољске хируршке болнице у Драгоманцима, легендарне болнице на Солунском фронту. Одликован је бројним српским и страним одличјима. Др Михаило Петровић био је учитељ великог броја хирурга у Нишу, на Солунском фронту и Београду. Као једини хирург у Нишком округу, примао је све пацијенте јужно од Крагујевца, из Прокупља, Пирота, Врања, Алексинца, пре него што је хирургија основана у тим градовима.

²³ *Др Леон Коен* (1876-1949), хирург, студирао је медицину на Универзитету у Бечу. По дипломирању 1901. у Бечу наставља специјализацију хирургије. У Београду постављен за секундарног лекара на Хируршком одељењу Опште државне болнице у екипи др Војислава Субботића. У Првом балканском рату као хирург завојашта Моравске дивизије I позива заузео је активан став код повреда трбуха, дотада лечених конзервативно, што је била велика новина у ратној хирургији. У Другом балканском рату у Скопљу при Сталној војној болници отвара Хируршко одељење и постаје њен шеф. У Првом светском рату обавља дужност главног хирурга Моравске дивизије I позива, потом службује у више градова у Србији, а на Солунском фронту постављен је за шефа хирурга Болнице престолонаследника Александра у Солуну. У послератном периоду основао је Хируршко-уролошко одељење при Општој државној болници у Београду. После Другог светског рата изабран је за професора Медицинског факултета у Београду. Био је активан члан СЛД и сарадник *Српског архива за целокупно лекарство*. Носилац бројних одликовања и признања.

²⁴ *Др Јулије Будисављевић* (1882-1981) био је српски хирург, професор универзитета и велики хуманиста. Студије медицине завршио је 1907. у Инсбургу, где је остао да ради као асистент Хируршке клинике. У Другом балканском рату из Инсбурга дошао је у помоћ Србији. Као лекар и хирург, руководилац хируршке екипе, збринуо је велики број рањеника у VIII и XXIV београдској резервној војној болници. Мисију др Јулија Будисављевића, великог хуманисте и професора хирургије на Медицинском факултету у Загребу, пратила је супруга Дијана Будисављевић, Аустријанка. Она је током Другог светског рата спасла преко 15.000 деце из усташких логора, што је био херојски подвиг у време великих страдања.

²⁵ *Др Миливоје Костић* (1883-1974), хирург, академик, професор универзитета у Сарајеву и Београду. Рођен је у Сарајеву, медицину дипломирао у Бечу, а хирургију усавршавао у Берлину, Хамбургу и Паризу. Као лекар добровољац учествовао је у ослободилачким ратовима (1912-1918). Након смрти др В. Субботића, 1923. постављен је за редовног професора опште и специјалне хирургије, управника Хируршке клинике у Београду. Посебно се бавио абдоминалном хирургијом, радио је на развоју неурохирургије, тада у развоју, успешно се бавио торокалном и васкуларном хирургијом. Носилац је бројних домаћих и страних одликовања, био члан: Париске академије за хирургију, Берлинског медицинског удружења, Британског хируршког друштва и Међународног хируршког друштва у Бриселу.

²⁶ *Др Едвард Едо Шлајмер* (1864-1935), Словенац, хирург, родоначелник модерне словеначке хирургије, увео је лумбалну и локалну анестезију, рендген апарат, поштовао принципе асепсе и антисепсе, унапредио хируршку службу и операциону салу. На почетку Првог балканског рата, на челу словеначке лекарске екипе, дошао је у помоћ Србији. Заједно са другим словеначким лекарима збрињавао је српске рањенике у Окружној болници у Нишу. Сарађивао је

Први светски рат који је вођен по доктрини „линијске стратегије”, према којој су трупе активних армија распоређиване у једну линију, представља комбинацију брзих маневарских и продужених рововских борби. Санитетски губици у таквом рату били су огромни и према Смирнову износили су 35-45%. У почетку овог рата ратно-хируршка доктрина није још увек одступала од Бергмановог гледишта да је ратна рана „практично стерилна” и да је првим завојем само треба заштитити од спољне инфекције. Због тога рањеници којима је требала хируршка интервенција били су евакуисани по дубини дуж целе линије фронта у позадинске болнице. Интервенције су вршене углавном само код оних рањеника код којих су биле у питању компликације и то са строгом применом метода антисепсе и асепсе при лечењу. Ово гледиште због великог броја компликација и касног стицања рањеника за хируршку помоћ убрзо се показало као погрешно, нарочито онда када се доказало да су ране од ватреног оружја примарно инфициране и када је П. Л. Фредерих (P.L. Frederich) утврдио још и то да благовремена активна хируршка интервенција ножем код ратних рана ствара услове за брзо и успешно зарашћивање. Фредерихова начела иако су публикована још 1898. године у Француској војсци нису била примењена у предњим линијама.

Пред крај рата, како вели Смирнов, француска санитарска служба дошла је до закључка да је прво потребна хируршка обрада ране у првим санитарским етапама, а касније примарни шав у позадинским санитарским установама и то најдужи рок треба да буде 1-4 дана. Као што се види Французи су истовремено примењивали и примарни шав стојећи на гледишту Бергмана да су ратне ране практично стерилне...

У I светском рату српски хирурзи, међу којима се опет истиче фигура др Михаила Петровића, одустали су од принципа апстиненције и хируршки су интервенисали код сваке ратне ране (овакав став по Гојку Николишу имао је и Флоршиц). Др Петровић је сваку ратну рану отварао, дренирао и вадио све оно што може да послужи као основ за инфекцију. Он је још тада уочио основно начело данашње савремене ратне хируршке доктрине да код повреда главе не треба вршити трепанацију ако рањенику није обезбеђено лежање бар 4-5 недеља после операције.

Утврдио је слабу хируршку активност у предњим линијама фронта и због тога је инсистирао да што већи број војних хирурга буде на фронту и да евакуација буде што пажљивија и што бржа. Знао је високо да цени сналажљивост и импровизацију у ратној хирургији, широко и корисно примењивао све врсте импровизација као што су чинили и остали наши хирурзи **др Никола Крстић**,²⁷ **др Ђорђе Нешић**,²⁸ **др Јордан Стајић**,²⁹ **др Чедомир Чеда Ђурђевић**³⁰ и други.

са српским хирурзима, учествовао на Првом српском састанку лекара и природњака у Београду (1904), писао за *Српски архив за целокупно лекарство*.

²⁷ Др Никола Крстић (1878-1947), лекар, пионер ортопедије на нашим просторима, дипломирао је 1903. на Медицинском факултету у Бечу. Специјализацију из ортопедије обавио је на клиници проф. Хофа у Берлину, а рендгенску технику код др Десанера у Паризу. По повратку у домовину, оснивач и руководилац Рендгенолошко-ортопедског одељења у Општој државној болници у Београду. Основао је, такође, први приватни рендгенолошки кабинет у Србији. Учесник је ослободилачких ратова 1912-1918. По ослобођењу, оснива прво Хируршко-ортопедско одељење у Опште државној болници у Београду, којим је руководио до 1942.

²⁸ Др Ђорђе П. Нешић (1873-1969), офталмолог, професор универзитета и академик, студије медицине, потом и физике завршио је у Москви. Следила је специјализација очних болести у Москви 1896-97. По повратку у Београд отворио је војну очну амбуланту 1897, па се ова година рачуна као почетак формирања војне офталмолошке службе. Године 1901. оснива и руководи Очним одељењем при Општој државној болници. У првом светском рату на Солунском фронту био је суоснивач и управник легендарне Прве пољске хируршке болнице у Драгоманцима. Био је оснивач „Београдске офталмолошке школе”, познате и признате у Европи. Стручно је описао радиографску дијагностику страног тела у оку и очној дупљи и увео хируршку технику за њено уклањање. Институт за очне болести Медицинског факултета у Београду носи име проф. др Ђорђа П. Нешића. Носилац је бројних одликовања, члан САНУ од 1947.

²⁹ Др Јордан Стајић (1868-1949), хирург, санитарски генерал, дипломирао је медицину 1896. у Бечу. Као војни стипендиста обавио је специјализацију из хирургије на бечкој клиници код чувеног проф. Гусенбауера. По завршеној специјализацији постављен за шефа Хируршког одељења Сталне волне болнице у Ваљево. У току Првог светског рата, у саставу Ваљевске болнице, упркос епидемији тифуса, наставио је да врши хируршке интервенције. На Солунском фронту именован је за шефа Хируршког одељења, потом и управника Српске војне болнице у Солуну. По ослобођењу поново на дужности шефа Хируршког одељења Војне болнице у Ваљево, потом начелника санитета Треће армијске области у Скопљу и на крају начелника Санитарског одељења Министарства војног. Учесник је Првог конгреса српских лекара и природњака 1904. и Првог југословенског састанка за оперативну медицину 1911. Један од оснивача часописа *Војносанитарски гласник*, 1928. унапређен у чин санитарског генерала.

³⁰ Др Чедомир Чеда Ђурђевић (1866-1940), хирург, санитарски генерал, професор универзитета. Дипломирао је медицину у Бечу. Специјализацију из хирургије обавио је у Бечу код проф. Гусенбауера (1897-1899). Оснивач је првог

Схватио је велику улогу коју ће одиграти трансфузија крви у једном будућем рату и још онда предлагао темељну организацију даваоца. Прву трансфузију у I светском рату извршио је од наших лекара др Никола Крстић.

Пред крај I светског рата уследило је још једно ново хируршко искуство; наиме, американски хирург Винет Ор (Winett Orr) утврдио је да су војници који су у затвореном гипсу транспортовани у Америку, били у бољој кондицији од оних који су лечили дотадашњим познатим методама. На основу овога запажања Винер Ор (Winett Orr) је после рата изградио своју технику затвореног гипса за лечење хроничног остеомиелитиса, а коју је касније препоручивао и за лечење компликованих фрактура у ранијем стадијуму. Првобитну технику Ора (Orr) модифицирао је у шпанском грађанском рату 1936. године Ј. Трует (J. Trueta) и применио је са успехом у лечењу ратних рана, нарочито свежих компликованих фрактура...

Санитетска служба у француској армији за време рата 1939-1940. године остала је скоро на истим принципима као и у 1918. години, тј. тежиште указивања помоћи рањеницима била је брза евакуација а активна хируршка обрада рана обављала се тек на 35-45 километара од предњих линија фронта...

У нашем народно-ослободилачком рату према подацима генерала **др Гојка Николиша**³¹, руководиоца санитетске службе у нашој војсци, ми смо већ почетком 1942. године формирали прве мобилне хируршке екипе ради указивања стручне хируршке помоћи рањеницима у предњим линијама фронта. Те исте године уведене су и рањеничке карте као увод у документацију и припрема за правилну тријажу рањеника и за увођење јединствених метода у лечењу ратних повреда. У Босанском Петровцу који је у то време представљао центар комуникација ослобођене територије створено је и пријемно-тријажно и операционо одељење у коме су се вршиле хируршке интервенције а потом рањеници упућивани у околне конспиративне болнице ради лечења.

На конгресу партизанских лекара септембра 1942. године између осталог одбачен је и примарни шав као несавремена метода у хируршком лечењу ратних рана.

У Србији на терену партизанских одреда Толица – Јабланица, за време велике четничке офанзиве (офанзиве Кесеровића) против наше Народно-ослободилачке војске, док се одлучујућа борба водила на положајима Бели Камен - Ђуровац – Статовац, ми смо имали централну хируршку амбуланту у селу Доњи Гусинци удаљену од линије фронта отприлике 7-10 километара у којој смо рањеницима из борбе указивали стручну хируршку помоћ вршећи исцрпно све потребне хируршке интервенције. Одатле су рањеници после распоређивања у оближње конспиративне болнице ради лечења.

Ради што бољег пружања прве помоћи рањеницима непосредно после рањавања још септембра месеца 1941. године израдио сам писмено упутство о свима поступцима за пружање прве помоћи после рањавања било од стране одређених болничара у јединици или пак, што је био чешћи случај, од стране другова-бораца или и самог рањеног борца (узајамна помоћ и самопомоћ), за све партизанске јединице на територији Топлице и Јабланице.

У истом временском периоду припремио сам у Прокупачкој болници изван број лица (међу њима и три студента медицине) за пружање прве помоћи после рањавања као и за сву потребну негу рањеника и болесника у одреду. После примања прве помоћи рањени борци збрињавањима су хируршки било на тај начин што су илегално пребацивани у Прокупачку болницу, било на тај начин што смо лично одлазио на терен и пружао одговарајућу хируршку помоћ.

Хируршког одељења Војне болнице у Зајечару (1899). Поред дужности хирурга именован је за референта санитета Тимочке дивизијске области. У балканским ратовима био је начелник санитета Прве армије, шеф Хируршког одсека Војне болнице у Београду. У Првом светском рату шеф Хируршког одељења Друге резервне војне болнице у Крагујевцу, истовремено председник Комисије за сузбијање епидемије три тифуса при Врховној команди. На Солунском фронту обавља дужност шефа Хируршког одељења при Болници шкотских жена у Острову, потом шефа Хируршког одељења Српске војне болнице у Солуну. По ослобођењу, управник Главне војне болнице у Београду, а од 1922. ванредни професор Ратне хирургије на Медицинском факултету у Београду. У чин санитетског генерала унапређен је 1928. и постављен за начелника санитета Треће армијске области у Скопљу.

³¹ Др Гојко Николиш (1911-1995), лекар, професор ВМА, генерал пуковник, академик. Рођен је у месту Сјеничаку, код Карловца, тада Аустроугарска, данас Хрватска. Медицину је дипломирао 1936. у Београду. Године 1937. био је учесник Шпанског грађанског рата. По повлачењу из Шпаније провео је 19 месеци у концентрационом логору у Француској. Учесник Другог светског рата од 1941. у својству лекара Краљевачког партизанског одреда, потом постављен за референта санитета Врховног штаба НОБ-а, начелник Санитетске управе МНО. Објавио је преко 100 радова, највећим делом из области ратне хирургије и организације санитетске службе. Члан је угледних домаћих и страних научних удружења: Медицинске академије СЛД, Удружења књижевника Србије, САНУ. Носилац је великог броја домаћих одликовања: Партизанске споменице 1941, Ордена народног хероја, Ордена заслуге за народ са златним венцем. Одликовања и признања примио је од стране Шпаније, СССР, Пољске, Бугарске и других.

Најдужи рок у коме је рањеницима пружана хируршка помоћ било једним или другим поступком изузетно је прелазило временске границе од 24-48 часова после рањавања. Овај начин пружања хируршке помоћи рањеницима на територији партизанских одреда Топлице и Јабланице трајао је све до краја 1941. године Почетком 1942. године у тешким борбама, које су вођене на територији Топлице, хируршку помоћ рањеницима пружао сам већ у току првих часова после рањавања пошто сам се у то време налазио на терену заједно са борбеним јединицама.

Касније у току 1942. године када је ситуација на терену партизанских јединица Топлице и Јабланице била веома тешка хируршко збрињавање рањеника вршено је тајно по забаченим кућама разних планинских села или у нарочитим скривницама. Наравно да је обим хируршке помоћи под овим условима био веома ограничен и свођен на најнужније мере. Почетком 1943. год. када је бројност и борбеност партизанских јединица понова распламсала и узела широке размере великих борбених операција, приступило се темељној организацији целокупне санитетске службе (хируршке и хигијенско-епидемиолошке) у свим јединицама.

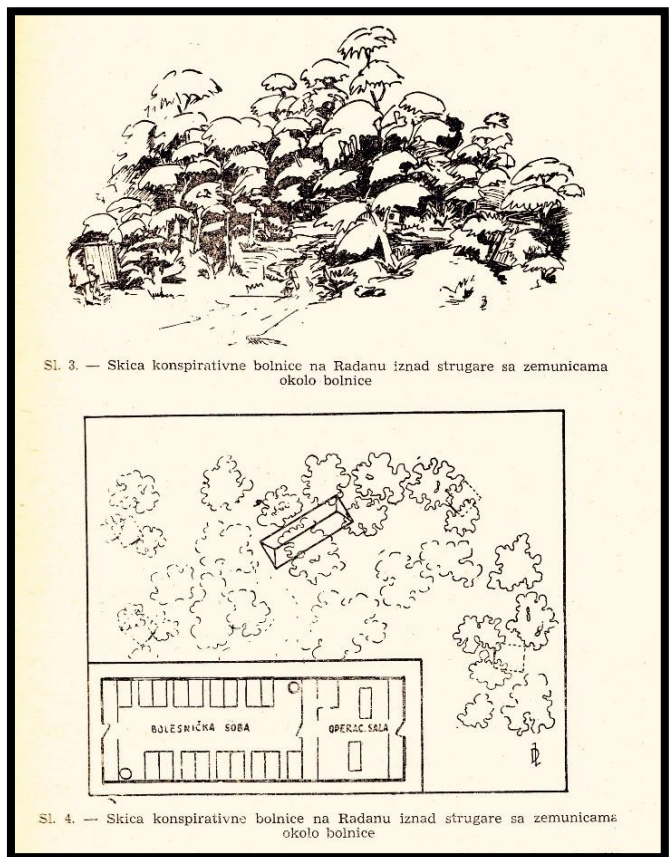
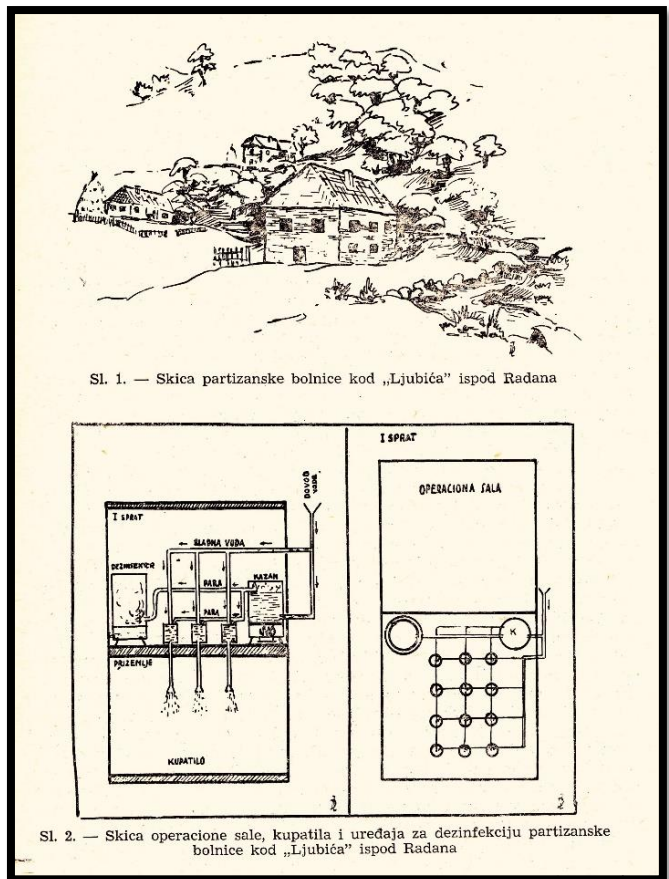
Ова организација била је обухваћена у опширном писаном упутству које сам изградио у току друге половине 1943. год. (село Добра Вода испод планине Радан) под називом „Организација санитетске службе у партизанском рату”. У овом упутству, поред врсте и броја санитетског особља за сваку јединицу (почев од вода до бригаде) описане су биле и све дужности и поступци за вршење разних облика санитетске службе (нарочито хируршке и епидемиолошке) и то почев од диверзантских група па закључно са бригадом. Вршење санитетске службе обухваћено је у затишју (биваци и логори) на маршу и у борби. Наведено упутство проширено је касније и унешена је организација санитетске службе и за јединице диверзантског састава.

Др Војислав К. Стојановић, ратни хирург у Топлици и Јабланице

У овом развојном периоду рањеници су хируршки збрињавани већ у току првих часова после рањавања пошто су претходно примили прву или прву лекарску помоћ (у неким већим јединицама: батаљон, бригада било је већ и лекара). Пружање квалификоване хируршке помоћи зависило је од борбене ситуације: или је помоћ пружана у непосредној близини борбеног простора на импровизованом месту за оперативни рад (кућа или отворен простор) или се рањеник евакуише до болничких база (јавних или скривених) на слободној територији, ако евакуација не захтева дуги временски период, па се у овима пружа одговарајућа квалифицирана хируршка помоћ.

Овај комбиновани систем пружања квалифициране хируршке помоћи тј. путем теренских хируршких екипа у непосредној близини борбене просторије или у санитетским установама после краће евакуације, спроводио се на територији Топлице и Јабланице а касније и на територији читаве југоисточне Србије, када се партизански начин ратовања претворио у опсежне борбене операције регуларног начина ратовања на окупираној територији. Јасно је да је опсег хируршке помоћи, коју су пружале хируршке екипе на терену био ограничен првенствено на интервенције из виталних индикација, а све остало допунско лечење спроводило се у специјално организованим болницама (јавне, тајне) слободне територије.

Др Војислав К. Стојановић, *Ратна хирургија*, (Београд, 1964, стр. 13-15)

Узгред треба напоменути да је спровођење одређених хигијенско-епидемиолошких мера било тако строго да смо за читав период партизанског ратовања имали само једну ограничену епидемију трбушног тифуса (село Коњувци-Пуста Река) коју смо већ у самом почетку енергично угушили (поред осталог спроведена је и вакцинација необолелих лица уз потпуну изолазију оболелих).

Још до краја 1943. године лаки рањеници, којих је било доста, издвајани су засебно и по посебном поступку лечени у централну Јабланичку болницу за тешке рањеника. Као што се види код нас су још у току народно-ослободилачког рата постављена неповезана начела етапног лечења рањеника, тријаже и евакуације по назначењу и јединствене хируршке доктрине у лечењу рањеника.

Са оснивањем Југословенске армије ова начела ратне хируршке доктрине разрађена и допуњена добила су своју дефинитивну организациону форму тако да су у офанзивама пред крај 1944. године и почетком 1945. године спроведена као организовани систем наше ратно-санитетске хируршке службе...

Из свега што смо изложили види се да хируршка искуства из једног рата нису никад довољна да у потпуности обезбеде правилан рад и потпун успех ратне хирургије за један будући рат, аналогно томе као што ратна искуства уопште из једног рата не могу да послуже као апсолутни индикатор за организацију и вођење једног новог рата. Све доктрине у рату подлежу општем закону па и ратно-хируршка доктрина. Отуда је важно за сваку земљу па и за нашу да ратна хирургија не буде предмет студија и изучавања само у току рата већ исто тако и у миру.

Ратна хирургија је органски повезана са клиничком хирургијом и сва открића и новине у клиничкој хирургији су проучени и повезани са ратном хирургијом представљају допринос и за клиничку и за ратну хирургију посебно.

Наши нови кадрови проучавајући за време мира ратну хирургију улазе пре свега у шире и дубље познавање клиничке хирургије, затим се наоружани и посебним знањем из ратне хирургије моћи у потпуности да одговоре своме задатку у рату а то је, да брзо и на време укажу потребну помоћ маси рањеника, да смање проценат инвалидитета и смртности бораца и обезбеде што већи проценат оспособљених и здравих војника на фронту."

В. Стојановић, *Ратна хирургија*, Научна књига, Београд, 1964, стр. 1-17.

Прилог и фусноте приредила Славица Поповић Филиповић